

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za arheologiju

Ivana Lučića 3

Ivana Kunac

POTRAVLJE U ANTIČKOM RAZDOBLJU

Magistarski rad

Mentor: dr. sc. Zrinka Šimić-Kanaet

Komentor: dr. sc. Ana Pavlović

Zagreb, 2016.

Zahvaljujem mentorici dr. sc. Zrinki Šimić-Kanaet na stručnim savjetima pri odabiru teme i literature, te na konstruktivnim kritikama tijekom pisanja rada.

Zahvaljujem i ravnateljici Muzeja Cetinske krajine Aniti Librenjak, voditelju Arheološke zbirke franjevačkog samostana u Sinju fra Mirku Mariću i kustosici Arheološkog muzeja u Splitu Zrinki Buljević na susretljivosti i ustupljenom materijalu.

Sadržaj

Uvod.....	3
1. Prostor Cetinske krajine u prapovijesti i antici.....	5
2. Pregled arheoloških istraživanja u Cetinskoj krajini kroz povijest.....	11
3. Potravlje u antičkom razdoblju.....	13
3.1. Antičko razdoblje u Potravlju u arheološkoj literaturi.....	13
3.2. Cestovne komunikacije.....	17
3.3. Stanovništvo i gospodarstvo.....	20
4. Potravlje u kasnoj antici.....	25
5. Rimska nekropola u Satriću.....	29
6. Arheološki nalazi.....	30

6.1.				
	Keramika.....			30
6.2.	Brončani			
	nalazi.....			33
6.3.				
	Staklo.....			34
6.4.	Kamena	skulptura	i	nadgrobni
	natpisi.....			35
6.5.	Ostali			
	nalazi.....			37
	Zaključak.....			38
	Katalog.....			40
	Popis slika.....			74
	Popis kratica.....			77
	Popis literature.....			78
	Sažetak.....			86
	Abstract.....			86

Uvod

U ovom radu je na temelju povijesnih podataka i arheoloških istraživanja obrađeno je razdoblje od rimskog osvajanja do 6. stoljeća, tj. antičko razdoblje u naselju Potravlje i njegovoj bližoj okolini.

Na prostoru Potravlja u Cetinskoj krajini zahvaljujući povijesnim podacima i arheološkim ostacima moguće je pratiti kontinuitet naseljavanja od prapovijesti do danas.

Prostor gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine, gdje se smjestilo Potravlje, bio je zbog nedostatka sredstava zanemaren od sredine 20. stoljeća.

Cilj rada je na temelju povijesnih podataka, analize arheološkog materijala iz Potravlja i okolice te rezultata ranijih arheoloških istraživanja na tom prostoru odgovoriti na pitanja o gospodarskoj i društvenoj situaciji na tom prostoru tijekom razdoblja rimske prevlasti. Arheološki materijal koji je korišten u analizi potječe iz naselja Potravlje i Satrić, a danas se čuva u tri muzeja (Muzej Cetinske krajine u Sinju, Arheološki muzej u Splitu, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu) i jednoj arheološkoj zbirci (Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju).

Rad je podijeljen na sedam poglavlja. U prvom poglavlju ukratko je prikazan razvoj Cetinske krajine od prapovijesti do početka srednjeg vijeka. Pritom je naglašena presudna uloga koju su povoljan zemljopisni položaj i blizina rijeke Cetine imali za postojanje tako dugog kontinuiteta naseljavanja.

U drugom poglavlju opisana je povijest arheoloških istraživanja Cetinske krajine od druge polovice 19. stoljeća do danas, zahvaljujući kojima danas imamo vrijedne podatke i nalaze.

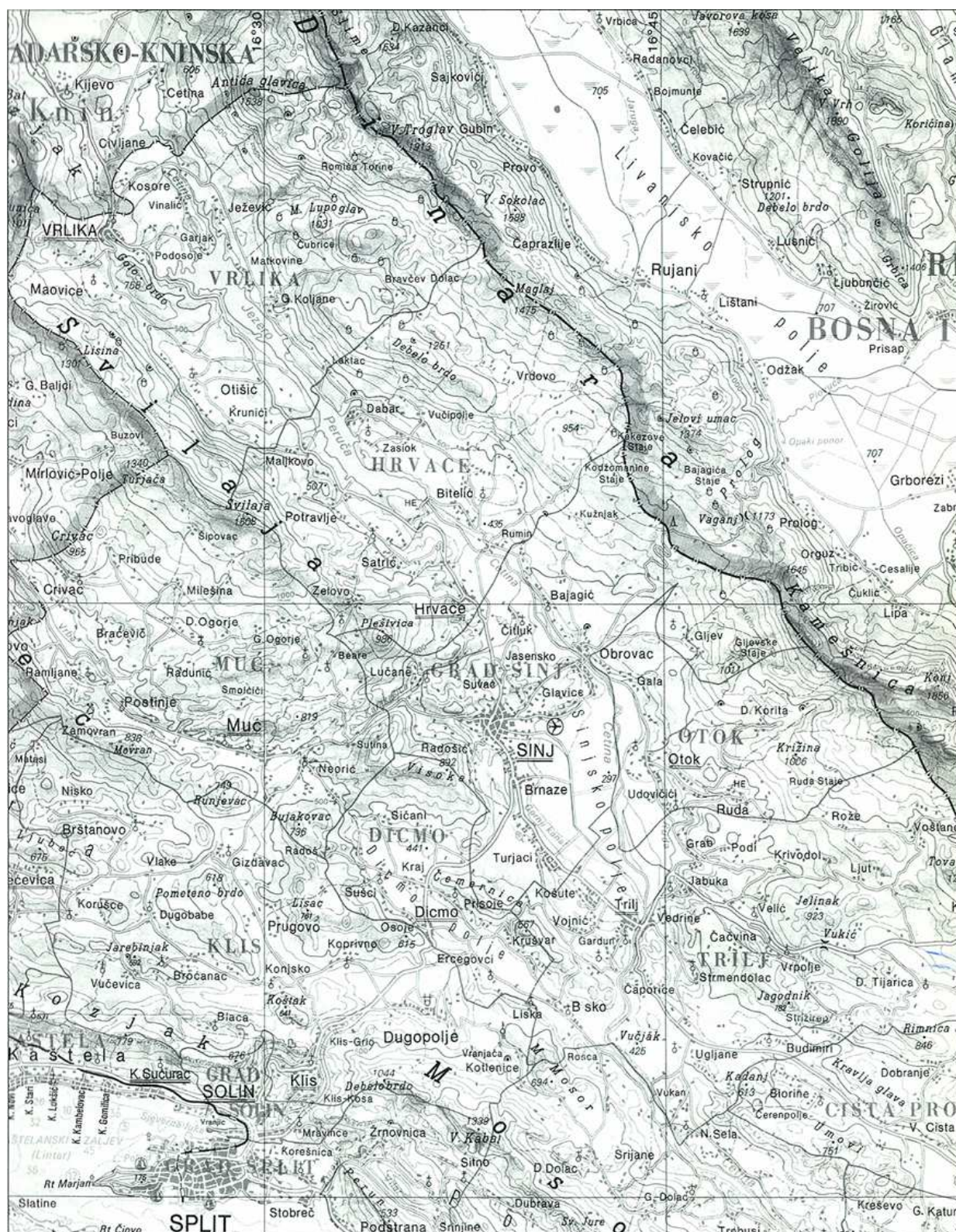
U trećem poglavlju opisan je razvoj Potravlja od rimskog osvajanja do kraja antičkog razdoblja. Prema dosadašnjim istraživanjima, na prostoru Potravlja utvrđeno je postojanje rimskog naselja, a pretpostavlja se i postojanje stambeno-gospodarskog kompleksa-vile rustike. Analizom povijesnih i arheoloških podataka autorica nastoji razjasniti karakter naselja, gospodarsku situaciju, cestovnu povezanost s drugim dijelovima Cetinske krajine i provincije Dalmacije i proces romanizacije stanovnika rimskog naselja na tom prostoru.

U četvrtom poglavlju zasebno je obrađeno kasnoantičko razdoblje u Potravlju u kontekstu otkrića kasnoantičkog refugija i postojanja ranokršćanskog sakralnog objekta, o kojem danas znamo samo iz ranijih arheoloških i povijesnih izvora.

U petom poglavlju opisana je rimska nekropola u Satriću. Zbog blizine Potravlja i činjenice da omogućuje sagledavanje šireg konteksta, bitno ju je spomenuti u ovom radu.

Šesto poglavlje posvećeno je arheološkim nalazima prikupljenim na položajima i lokalitetima u Potravlju i Satriću. U posljednjem, sedmom poglavlju, spomenuti arheološki nalazi predstavljeni su u obliku kataloga.

1. Prostor Cetinske krajine u prapovijesti i antici

Sl. 1. Zemljovid područja Cetinske krajine (Milošević 1998, 11.)

Cetinska krajina dio je Dalmatinske zagore, a obuhvaća prostor gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine. (Slika 1.) U administrativnom smislu danas veći dio tog područja pripada Splitsko-dalmatinskoj, a tek manji, sjeverni dio Šibensko-kninskoj županiji. Sa sjeveroistočne strane

regiju okružuju Dinara i Kamešnica, a s jugozapadne Svilajski lanac. Te okolne planine oduvijek su imale zaštitnu ulogu cetinskog područja. Povoljan zemljopisni položaj između planinskih masiva uz rijeku Cetinu pridonio je razvoju cetinskog područja kao važne poveznice dalmatinskog priobalja s unutrašnjošću Balkanskog poluotoka.¹ U krškom prostoru okruženom planinskim lancima rijeka Cetina oduvijek je predstavljala okosnicu života. Plodna polja u kršu neposredno uz tok rijeke (Cetinsko, Vrličko, Hrvatačko i Sinjsko) bila su idealno mjesto za naseljavanje još od paleolitika. Od izvora Cetine prema jugu u nekoliko pećina registrirani su arheološki ostaci. Gospodska (Milaševa) pećina pokraj sela Cetina za sada je jedino poznato nalazište koje se sigurno može datirati u razdoblje mlađeg paleolitika. Osim u paleolitiku, pećina je bila nastanjena i u neolitiku, eneolitiku, brončanom i željeznom dobu. Uz Gospodsku pećinu, važne su i Rudelića pećina jugozapadno od izvora Cetine, Kranjska pećina u Kijevu, pećina iznad samostana u Dragoviću, Ćorkovića pećina u Otišiću, Stipanovića pećina kod Bitelića i Tamnica kod Rumina. Sloj koji se datira u neolitički period registriran je u Stipanovića pećini i u Tamnici, a eneolitički i brončanodobni te manjim dijelom neolitički nalazi prisutni su u Rudelića pećini. Osim u pećinama, djelomično ili potpuno sačuvani prapovijesni predmeti poput nožića, svrdla, strelica, šila i sjekira pronađeni su i na lokalitetima na otvorenom. Posebno bih u ovom kontekstu istaknula sjekiru od nefrita² pronađenu ispod lokve Jastrebača u Potravlju. Nije moguće odrediti kojoj neolitičkoj kulturi su pripadali stanovnici tog prostora.³

Brončano doba najbolje je istražen prapovijesni period na području Cetinske krajine. Na temelju brojnih ostataka pronađenih u grobnim gomilama može se zaključiti da dolazi do društvenih, gospodarskih i kulturnih promjena koje su uzrokovane nemirima zbog doseljavanja indoeuropskih naroda.⁴

Krševita zaravan između planine Svilaje i gornjeg toka rijeke Cetine matični je prostor cetinske kulture. Tu kulturu razvili su brončanodobni stočari, a proširila se prostoru od istočnojadranske obale do unutrašnjosti Balkanskog poluotoka.⁵ Unatoč širokom

¹ A. Milošević, *Arheološka topografija Cetine*, Split 1998, 10-12. Dalje u tekstu Milošević 1998.

² Budući da je nefrit, kao i žad, materijal koji potječe iz sjeverne Italije, očito se radi o importu, što je potvrda povezanosti prostora Cetinske krajine sa sjevernim Mediteranom u vrijeme kasnog neolitika i ranog bakrenog doba. U Europi su takve sjekire rijetke, a u Hrvatskoj su slični primjerci od nefrita nađeni u Markovoj špilji na Hvaru i u Vrbniku na Krku, v. N. Petrić, *Kultura Gudnja i primjeri importa u neolitiku Dalmacije*, Pril. Inst. Arheol. Zagrebu 21, 2004, 200.

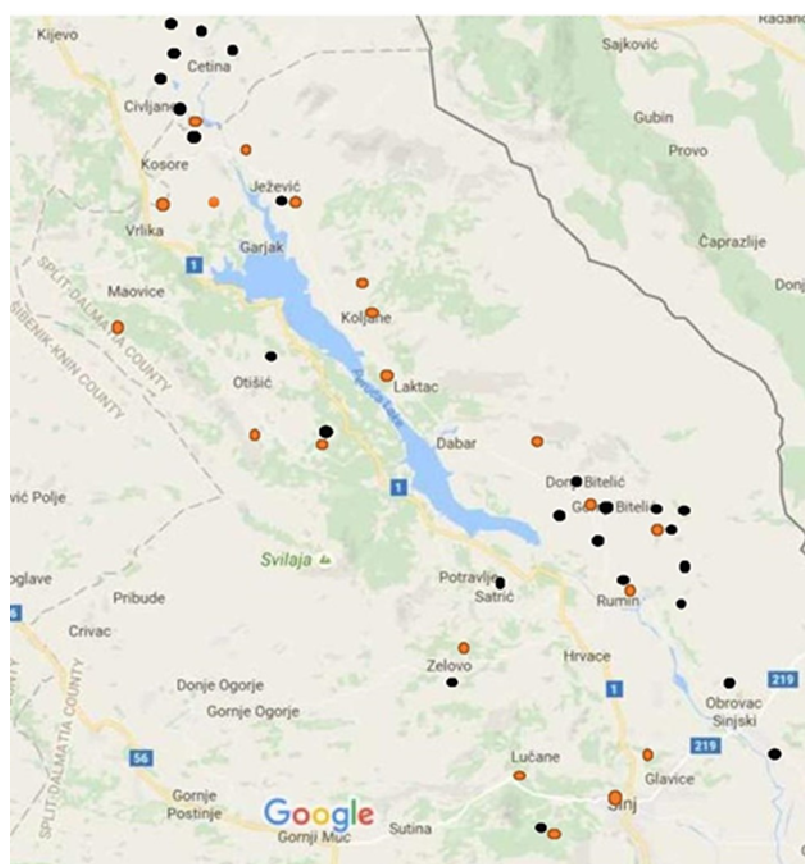
³ I. Marović, *Sinjska regija u prahistoriji*, u: *Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka*, Split 1984, 27-29. Dalje u tekstu Marović 1984.

⁴ A. Milošević, *Arheološki spomenici gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine*, u: *Zbornik Cetinske krajine 2*, Sinj 1981, 5-6. Dalje u tekstu Milošević 1981.

⁵ I. Šuta, *Korištenje vrtača u prapovijesti srednje Dalmacije*, *Tusculum* 6, 2013, 7. Dalje u tekstu Šuta 2013.

rasprostranju, kultura je kompaktna samo u Dalmaciji, dok je u ostalim dijelovima raspršena, što je karakteristično za pokretljive stočarske populacije. Nositelje cetinske kulture po etničkoj pripadnosti sigurno čine indoeuroljani ili indoeuropeizirani mediteranski etnički supstrat.⁶

Najbrojnija nalazišta cetinske kulture su nekropole s kamenim gomilama oko izvora i gornjeg toka Cetine. Istraživanja tih grobnih gomila pod vodstvom Ivana Marovića pružila su osnovu za definiranje cetinske kulture. Registrirani su mnogi lokaliteti na kamenim gomilama uz gornji tok rijeke Cetine, a samo je manji dio njih istražen. Najbrojnije gomile nalaze se oko izvora Cetine i kod Bitelića.⁷ (Slika 2)

Sl. 2. Razmještaj nalazišta kamenih gomila (crna boja) i gradina (narančasta boja) na prostoru gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine (<https://maps.google.com>, oznake: Ivana Kunac, prema: Marović 1984.)

⁶ I. Marović, B. Čović, *Cetinska kultura*, u: *Praistorija Jugoslavenskih zemalja*, vol. 4- Bronzano doba, 1983, 217-9. Dalje u tekstu Marović, Čović 1983.

⁷ Šuta 2013, 7; Marović, Čović 1983, 191-2.

U blizini grobnih gomila nisu pronađeni tragovi nastambi koji se mogu pripisati nositeljima cetinske kulture. Zaključuje se da gradinska naselja nisu karakteristika cetinske kulture i da su stanovnici najčešće boravili u pećinama i nastambama sezonskog karaktera.⁸

Nastambe takvog karaktera možda su bile i vrtače (ponikve, doci) tipične za krška područja. To su manja udubljenja u kršu koja nastaju udubljivanjem ili korozivnim djelovanjem vode na krškim terenima. Pretpostavlja se da su služile stočarskim zajednicama kao sezonska naselja, obori za stoku, lokve- umjetne akumulacije vode ili nekropole. Od svih vrtača koje se nalaze na istočnojadranskom krškom prostoru, jedino u onima u srednjoj Dalmaciji do sada su pronađeni tragovi naseljavanja. Nalazi iz vrtača mogu se datirati od razdoblja starijeg neolitika do ranog brončanog doba. U eneolitiku se uz vrtače često podižu grobne gomile ili gradinska naselja. Na osnovu nalaza iz nekoliko desetaka vrtača na položaju Vlaka u Otišiću zaključuje se da se u većini njih nalazilo po jedno ili više poluzemuničkih staništa. Vrtache s keramikom sličnom onoj u Otišiću pronađene su u okolini Biskog kod Trilja.⁹ Iz kasnog brončanog doba potječe i velika ogrlica (torkves) pronađena u Potravlju.¹⁰

Nije poznato u kolikoj mjeri su nositelji cetinske kulture utjecali na formiranje delmatskih zajednica na ovom prostoru. Prema tvrdnjama I. Marovića, postoji mogućnost da su gradine bile naseljavane i u ranijem brončanom dobu, jer su u blizini gradina nalaženi su i ostaci iz ranog brončanog doba koji se povezuju s nositeljima cetinske kulture.¹¹

Od kasnog brončanog doba na prostoru Cetinske krajine možemo pratiti razvoj prvih etnički određenih stanovnika tog prostora- ilirske plemenske zajednice Delmata,¹² koji će se tu afirmirati u željezno doba. O bogatim trgovačkim vezama onodobnih Delmata i *Magnae Graeciae* svjedoče i neki nalazi s Mačkove glavice u Otišiću: pojasna kopča u obliku palmine grane, koja je vjerojatno import iz Apulije, i ulomci *gnathia* keramike. Ulomci *gnathia* keramike pronađeni su i u gornjem horizontu sojeničkog naselja u Dugišu kod Otoka.¹³

Registrirana su brojna gradinska naselja diljem prostora koji su naseljavali Delmati. (Slika 2) Najznačajnija od njih uz gornji i srednji tok Cetine su *Osinium*-na sinjskom gradu, *Tilurium*-na Gardunu i *Setovia*- na brdu Šušanj u Lučanima.¹⁴ Stjepan Gunjača je ubicirao antičku

⁸ Marović, Čović 1983, 201-2.

⁹ Šuta 2013, 7-10.

¹⁰ Marović 1984, 52.

¹¹ Ibid, 54.

¹² Šuta 2013, 11.

¹³ Marović 1984, 53-6.

¹⁴ Milošević 1998, 14.

Setoviju na taj položaj. Spominje se kao mjesto na kojem je za vrijeme sukoba s Delmatima ranjen budući rimski car August.¹⁵ Osim gradina, u Sinjskom polju postojala su u ilirsko doba i naselja za koje se pretpostavlja da su bila sojeničkog karaktera-naselja na vodi ili uz vodu. Primjeri takvih naselja su Gacko, Dugiš, Okruglo, Vratnice, utok Rude u Cetinu.¹⁶

Početak povijesnog razdoblja na području Cetinske krajine počinje delmatsko-rimskim ratnim sukobima i rimskim osvajanjem u 2. i 1. stoljeću pr. Kr.¹⁷ Nakon osvajanja uspostavljena je provincija u čast Delmatima nazvana Provincija Dalmacija koja je obuhvaćala veliki dio Balkanskog poluotoka. Na novoosvojenom prostoru Rimljani su provodili romanizaciju i urbanizaciju. Bitnu ulogu u romanizaciji imali su dovođenje kolonista, novačenja i doseljavanje rimskih građana.¹⁸

I danas su diljem Cetinske krajine vidljivi ostaci rimskih građevinskih poduhvata koji su služili za optimalno iskorištavanje prirodnih resursa tog bogatog područja-cesta, putnih postaja, mostova, vodovoda. Cetinskim prostorom prolazile su ceste koje su povezivale Salonu s unutrašnjošću provincije, uzduž cesta nalazile su se putne postaje (u Dicmu i na izvoru Ribarića). Na rijeci Cetini (ant. *Hippus*) gradili su mostove (*Pons Tilurium* u Trilju, most na Hanu), a iskoristili su je i za opskrbu kolonije Ekv (*Aequum*) i okolnih naselja vodom (ostaci vodovoda i pripadajućih postrojenja u Hrvacama, na Peruči, na Šilovici nizvodno od brane na Peruči, na Vojniću). Građena su i stambena i gospodarska zdanja, tzv. villae rusticae. Ostaci takvih zdanja postoje na dvadesetak lokacija na cetinskom prostoru. Uz izgradnju novih naselja (*Aequum*), Rimljani obnavljaju i stara delmatska naselja (u Otišiću, Potravlju, Satriću, Hrvacama, Lučanima Sinju i drugdje). Osim Ekva, značajno naselje bio je i Tilurij¹⁹ (*Tilurium*) na Gardunu kod Trilja. Izgrađen je kao vojni logor za VII. rimsku legiju (*Legio VII. Claudia pia fidelis*), a kasnije su ga koristile i neke druge vojne jedinice. U kasnoj antici bio je, uz Osini²⁰ (*Osinium*), najznačajnije kasnoantičko naselje na tim prostorima.²¹ Prema raspoloživim arheološkim ostacima, uz već spomenuta, postojala su i naselja u dolini gornje

¹⁵ M. Zaninović, *Ilirsko pleme Delmata*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH, vol 5, 1967, 7-16. Dalje u tekstu Zaninović 1967.

¹⁶ Milošević 1998, 14.

¹⁷ Š. Batović, *Dalmatska kultura željeznog doba*, u: S. Kukoč (ur.), *U osvjet povijesti. Zbornik odabranih radova-Opera selecta* 2, 2004, 15.

¹⁸ Milošević 1981, 11; J. J., Wilkes, *Dalmatia*, London 1969, 88-144; 297-318.

¹⁹ M. Sanader (ur.), *Tilurium I. Istraživanja-Forschungen: 1997.-2001*, Zagreb 2003; Z. Šimić-Kanaet, *Tilurium II. Keramika 1997.-2006*, sv. 1 i 2, Zagreb 2010; M. Sanader et. al. (ur.), *Tilurium III. Istraživanja 2002.-2006. godine*, Zagreb 2014.

²⁰ A. Librenjak, D. Čerina, Preliminarno izvješće o zaštitnim arheološkim istraživanjima na tvrđavi Grad u Sinju 1998. i 1999. godine, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 98, 2005, 271-282.

²¹ Milošević 1998, 14-15.

Cetine- u Kijevu²², Civljanima, Kosorama, Koltuši, Podosoju kod Vrlike, Maovicama, Otišiću, Ribariću i Satriću. Unatoč romanizaciji, Delmati su svoje duhovno jedinstvo i tradicionalni način života sačuvali na nekim prostorima sve do 3. stoljeća. Većina delmatskog stanovništva gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine nastavila je pod rimskom vlašću živjeti dalje od rimskih centara baveći se stočarstvom, zemljoradnjom i lovom. I dalje su štovali domaća božanstva, ali u likovima rimskih božanstava Dijane i Silvana. Nakon 3. stoljeća bili su potpuno romanizirani, a tijekom previranja u vrijeme seobe naroda od 4. do 7. stoljeća doživjeli su velike društvene i etničke promjene. Kao posebna etnička grupacija s osobitom društvenom organizacijom spominju se kao „cetinski Vlasi“ u kasnom srednjem vijeku.

Krajem 3. i početkom 4. stoljeća dolazi do političkih, socijalnih i ekonomskih previranja i čestih upada barbarskih plemena preko granica Carstva. Nakon raskola Carstva na Istočno i Zapadno, najveći dio rimske provincije Dalmacije ostao je u sastavu Zapadnog rimskog carstva. Nakon njegove propasti, ulazi u sastav Odoakarove države, a 493. godine postaje dijelom ostrogotske države. Godine 535. taj prostor je priključen teritoriju Bizanta. Nemiri su se nastavili, te početkom 7. stoljeća u Dalmaciju provaljuju avarska i slavenska plemena. Pod njihovom navalom razrušena su i opustošena sva rimska naselja osim većih centara na obali i otoka. O dugom razdoblju previranja i nemira od kraja 3. do početka 7. stoljeća i avaro-slavenskih prodora na prostoru srednjeg i gornjeg toka rijeke Cetine svjedoče i brojni ostaci od kojih su najznačajniji nalazi novca, ostaci ranokršćanskih crkava i spomenika, grobova, nekoliko ostrogotskih kopči ostaci željezne kacige tipa „Baldenheim“ pronađene u Sinju.²³

Nije poznato koliko je romanskog i romaniziranog ilirskog stanovništva bilo na tom prostoru u vrijeme avarsko-slavenskih prodora i kojom brzinom su prodirali prema moru, ali istraživanja ukazuju na postojanje kontinuiteta antičkog života u zaleđu priobalnih gradova, ali i dublje u unutrašnjosti. I toponimija i hagionomija upućuju na to da su izvan glavnih cestovnih pravaca, npr. u Zagorju, romanske zajednice uspjele sačuvati svoj način života i kršćansku vjeru uz utvrđena mjesta na uzvisinama ili u spiljama refugijalnog karaktera.²⁴

²² K. Gugo-Rumštajn, *Rezultati istraživanja i konzervacije na kasnoantičkoj vili rustici u Kijevu*, Knin 2009.

²³ Milošević 1981, 16-17.; Milošević 1998, 14-15.

²⁴ N. Budak, T. Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb 2006, 47.

2. Pregled arheoloških istraživanja u Cetinskoj krajini kroz povijest

Istraživači su se relativno kasno počeli zanimati za prostor Cetinske krajine. Razlog tome je činjenica da je to područje bilo pod turskom vlašću do 1686. godine. Tek od mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine i ulaska u sastav Mletačke republike Cetinska krajina postala je pristupačnija raznim znanstvenicima i putopiscima, a prvi pokušaji registriranja i interpretiranja nalaza počinju nešto kasnije, u drugoj polovici 18. stoljeća.²⁵

Prve informacije o arheološkim položajima i spomenicima u Cetinskoj krajini donio je mletački opat i prirodoslovac Alberto Fortis u putopisu „Putovanje po Dalmaciji“ (*Viaggio in Dalmazia*) iz 1776. godine. U putopisu Fortis nije detaljno analizirao spomenike, ali iznio je kratke opise ostataka Ekvā i arheoloških spomenika u dolini rijeke Cetine. Za razliku od Fortisa, koji je prilikom opisivanja bio sklon zanosu i maštanjima, student medicine u Padovi, Sinjanin Ivan Lovrić bio je mnogo objektivniji u analizi arheoloških spomenika cetinskog kraja. Njegovo djelo „*Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis coll'aggiunta della vita di Socivizca*“ zapravo je kritički osvrt na Fortisov Putopis i tiskano je dvije godine nakon njega. Osnivanje prvih muzeja u Dalmaciji-u Splitu (1820.g.) i u Zadru (1830.g.), i djelovanje ilirskog narodnog preporoda utjecali su na povećano zanimanje za arheološku ostavštinu i njeno sustavno istraživanje. Od tada do kraja Prvog svjetskog rata glavni nositelji arheološke aktivnosti bili su franjevci, prvenstveno zato što su tada bili jedni od rijetkih obrazovanih ljudi u Cetinskoj krajini. Zbog nedostatka znanja o tehnikama arheoloških iskopavanja i važnosti konteksta nalaza, rezultati su bili skromni, a veliki dio nalaza i podataka danas je nemoguće detaljno znanstveno obraditi. Jedan od najznačajnijih franjevacā koji su se bavili arheologijom na području Cetinske krajine bio je Antun Konstantin Matas.²⁶

U drugoj polovici 19. stoljeća sa znanstvenim djelovanjem počeli su i klasici hrvatske arheologije- F. Bulić, Š. Ljubić, F. Radić i L. Marun. Ni tada nije bila rijetkost da istraživački radovi zbog slabe prometne povezanosti, nedostatka stručnjaka i loših uvjeta rada budu povjereni amaterima. Oni su, kao i ranije, zbog nepoznavanja arheoloških metoda, unatoč najboljim namjerama, devastirali lokalitete. Jedan od njih bio je vrlički župnik Petar Stanić. Usprkos svemu, istraživanja su u ovom periodu dala mnogo podataka i snažan poticaj za

²⁵ A. Milošević, *Pregled arheoloških istraživanja u Cetinskoj krajini*, u: Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka, Split 1984, 9. Dalje u tekstu Milošević 1984.

²⁶ Ibid, 10.

daljnje istraživanje.²⁷ Osim njih, o prostoru gornje Cetine u prapovijesti i antici pisao je i poznati njemački arheolog Carl Patsch.²⁸

Nakon Drugog svjetskog rata istražen je velik broj lokaliteta, uglavnom prapovijesnog razdoblja. Što se tiče antičkih lokaliteta, vođena su zaštitna istraživanja, koja se uglavnom koncentrirala na Čitluk (*Aequum*), prostor gornjeg toka rijeke Cetine (zbog izgradnje akumulacije „Peruča“), Otok, Galu i Sinj. Godine 1952. i 1953. istraživano je i nalazište na položaju Grudine u Potravlju. Od 1954. do 1958. godine pod vodstvom Stjepana Gunjače trajala su istraživanja područja na kojem se danas nalazi akumulacijsko jezero HE „Peruča“. Istraženo je ili sondirano tridesetak lokaliteta. Uz srednjovjekovne i prapovijesne položaje, istraživanja su obuhvatila i kaptažu i akvedukt koji je vodio od izvora Peruče do rimskog Ekva i putnu postaju na izvoru Ribarića koji su danas potopljene akumulacijom.²⁹

Od 1980. godine do početka 21. stoljeća istraživanja Cetinske krajine znatno su napredovala zahvaljujući modernoj tehnologiji i metodologiji. Istraživanja su provođena na četrdesetak nalazišta koja datiraju od prapovijesti do srednjeg vijeka. Godine 1998. na sinjskom Gradu započela su istraživanja koja još uvijek traju.³⁰

Važno je u kontekstu istraživanja prostora Cetinske krajine spomenuti i studentski projekt pod nazivom „Baština se predaje, a ne prodaje“.³¹ Prilikom terenskog pregleda u sklopu projekta utvrđeno je postojanje ostataka zidina na lokalitetu Crkvine, za koje se pretpostavlja da su pripadali kasnoantičkom refugiju. Budući da je spomenuto nalazište usko povezano s temom ovog rada, više pozornosti projektu i nalazima koji su tom prilikom pronađeni posvećeno je u narednim poglavljima.

²⁷ Ibid, 10-12.

²⁸ Milošević 1998, 28.

²⁹ Milošević 1984, 14-19.

³⁰ A. Librenjak, *Pregled arheoloških istraživanja u Cetinskoj krajini od 1980. do 2006. godine*, u: Arheološka istraživanja u Cetinskoj krajini, Zagreb-Sinj 2011, 9-14.

³¹ U sklopu projekta 2014. godine studenti Ivana Kunac i Blaž Glavinić pod mentorstvom prof. dr. sc. Zrinke Šimić- Kanaet izvršili su terenski pregled na prostoru današnjeg sela Potravlja.

3. Potravlje u antičkom razdoblju

3.1. Antičko razdoblje u Potravlju u arheološkoj literaturi

Sl. 3. Položaj Potravlja (prostor koji je prema Matasu zauzimao rimski grad- crna boja; položaj Grudine- crvena boja; Vindušić-grad- ljubičasta boja; položaj Crkvine- narančasta boja) (<https://maps.google.com>, oznake: Ivana Kunac)

Potravlje je naselje smješteno oko 15 km sjeverozapadno od Sinja, pokraj akumulacijskog jezera „Peruća“.

Bilješke istraživača i znanstvenika koji su djelovali u drugoj polovici 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća danas su nam važan izvor podataka za antički period u Potravlju i okolici.

Prvi u znanstvenoj literaturi Potravlje spominje fra Antun Konstantin Matas. Godine 1882. Potravlju je posvetio cijeli članak u Vjesniku hrvatskog arheološkog društva i donio mnoštvo korisnih podataka o tada očito jasno vidljivim ostacima nekadašnjih zdanja na prostoru Potravlja.³²

On prvi donosi informaciju o veličini i prostoru koje je naselje možda zauimalo u rimsko doba:

³² A. K. Matas, *Potravlje*, VHAD 2, 1882, 33. Dalje u tekstu Matas 1882.

“Na uzvišenoj toj vlaci,(...) cvao je u staro doba okrupan grad. Izmedj sela Potravlja i Satrića, (...)od Prolića kuća protezao se je uzduž do kuća Lijića, a širio k zapadu do izza crkve ss. Filipa i Jakova pram podnožju Vindušić-grada.”³³

Prilikom obilaska sela na njivama opaža ostatke zidova, ulomke opeke, klesana kamena i stakla:

„(...)niz njive zvane Cipi i Grudine razniem smierom izmotane i izprisumićene gromile od drobna krečna kamena, kockasto ukresana; a kad bliže stupiš, opaziš, da jezgra tih gromila obrdane su debele zidine, što ti najbolje jamče koliko su tvrde i zamašite bile sgrade, od kojihzi su se ujmile. Po oviem kamenitiem njivam na okolo svuda nahodiš komada klačarde, ulomaka od opeka, obgorielih klesanih stiena, uštrpaka od caklena posudja.”³⁴

„(...)Pravcem od jugozapada pram sieveroistoku preko zemalja Cipi dubao je uspravan, dug zid kog seljani mal a mal izkrčiše, al temelje u zemlji mu ostaviše. Odatle pram jugu u takozvanoj Barišinoj Lužini pomalja povicoko iznad zemlje od zapada k istoku preko tri noge debeo živi zid za desetak koračaja dužine.”³⁵

Iz nekih paragrafa članka gdje A. K. Matas, vidljivo razočaran, opisuje nemarnost stanovništva Potravlja prema ostacima prošlih vremena, postaje jasnije zašto postoji tako malo sačuvanih ostataka iz rimskog doba nađenih u Potravlju:

„Pri poludnevnoj strani Grudina leže njive zvane Katunine. Ove nedavno pune su bile klačnih zidina različita smiera i debeline; nu težaci, da oranice urede, izkrčiše jih, pak kamenje dielom u rupe zavalije, dielom na gromile uzbaciše. Krčec nahodili su novaca rimskih i zemljenih žara. Novce najvećma razprodadoše u Spliet, jer težaci misle, da se u starinske novce žudije najbolje razume i najskuplje jih plaćaju, pak obično svakom nadjenom dragocienjenosti najprije splitske čifute³⁶ zanudjaju, a žare dakako sasviem su polupali u tvrdom uvierenju, da je u njima novca naći.”³⁷

³³ Ibid, 33.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid, 34.

³⁶ Prema Hrvatskom jezičnom portalu, čifut je pogrdni naziv za Židova, v. <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, posjećeno 10. 06. 2016. g.

³⁷ Matas 1882, 34.

„Za sve da po ovim ruševinam slabo se vidi traga mramoru i finim kamenim radnjam, ništa ne manje očevdci mi pripoviedaše kako nazad malo godina našav jednu pisanu ploču, seljaci ju razlupaše mnijuć da kad je na njoj pismo, da je u njoj i blaga skrivena! Kod vode, što je uzkraj glavnog seoskog puta za Maljkovo, nazad dvaestak godina namieriše se seljani na niekakov starinski viganj ili kovačnicu sa nakovnjem, maljem, klještim, čekićim i sličnim orudjem, koje su razjagmili, da mu danas nije već traga naći.“³⁸

A. K. Matas je bio uvjeren da se radi o ostacima rimskog grada, a kao dokaz svojih tvrdnji navodi sljedeće:

„(...) vidi se porušenih čemera od grobnica, nešto veličanstvenije i ukusnije sgrađenih, negoli su one kraj puta. Ove grobnice dakle su najbolji dokaz, da je grad bio rimski, jer toliko u onim grobovim, što su ob desnu puta, koliko u onim, što su onkraj potoka, nalazi se svijeća, lončića, bočica i sažganih kostiju, kao i po ostalim grobovim starih Rimljana (...).“³⁹

Opisao je i moguću trasu rimske ceste:

„(...) Pram kućam Majića s jednog i drugog kraja puta vidit je žljebova u živcu kamenu izdubljenih (...). Ove žliebe tragovi su rimske ceste, koja nije vodila uprav podem preko Maljkova i Otišića, jer joj obilježija ovuda ne naziru, nego vjerojatno s Potravske podine spuštala se je u Potravsko polje, pak odatle kričala put Ribarića, gdje izpod Plavšine kuće pod zemljom duboko zaplit nahode tragove zidjana rimskog drumu, koj premostiv potok Ribarić udarao je sievernim smierom put onih gradića, što jim se ruševine srietaju u vrielo Cetine.“⁴⁰

Na kraju svog znanstvenog članka A. K. Matas iznosi, po vlastitom priznanju, vrlo smionu pretpostavku o nazivu rimskog grada:

„(...) O davnoj prošlosti Vindušić-grada⁴¹ ne umie kazati nitko ništa; (...) Vindušić-grad svakako nosi na sebi znak davne starine, i morao je biti važan na tiesnom klancu izmedj Svilaje i Cetine za obranu onog nepoznatog grada, što je na

³⁸ Ibid, 35.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid, 35.

⁴¹ Vindušić-grad (drugi nazivi: Travnik, Bičin grad, Kotromanovića kula) položaj je na brijegu na padinama Svilaje po kojem je selo Potravlje dobilo ime. Tu se nalaze ostaci kasnosrednjovjekovne utvrde, ali ne postoje dokazi o rimskom prisustvu, v. Milošević 1998, kat. br. 207.

Potravlju ležao; zato i on siže do rimskih doba. Po mom mnjenju ime mu Vindušić od velike je važnosti, jer kao što osakaćena rimska imena Trilj i Sutina kriju u sebi dokaz existencije Tiluria i Setonije, tako i ime Vindušić otajni bi mogao biti ključ za pogoditi ime brezimenom rimskom gradu, što mu je na istočnom podnožju stao. (...) Ako nadalje Vinduša izvodi se od panja Vind, a ovi srodan je s imenom narodnim Vindi ili Vendi,⁴² eto dokaza da posred zagorske Dalmacije za Rimljanah obstojao je grad sa imenom slovienskog naroda. Kao što izmedj Norika cvao je grad Norea, tako i posred dalmatinskih Venda, ovdie na Potravlju obstojala bi Venda! Razumiem, da je smiono moje nagadjanje, al ja samo povukoh, a vieštiji nek dalje potežu.“⁴³

Osim A. K. Matasa, Potravlje kratko spominje i vrlički župnik Petar Stanić u članku „Rimski putevi od Aequuma do Leusabe“⁴⁴ objavljenom također u Vjesniku hrvatskog arheološkog društva 1892. godine.⁴⁵

Pionir hrvatske arheologije, fra Lujo Marun, krajem 19. stoljeća zabilježio je da je otkupio ostavu od 12 rimskih brončanih novaca pronađenih na nepoznatoj lokaciji u Potravlju.⁴⁶ Danas nam nije poznato je li ostava sačuvana. Na položaju Grudine pronašao je ostatke starokršćanske crkve dugačke 25m, a široke 21m i ulomke kamenog crkvenog namještaja.⁴⁷ Tijekom istraživanja 1952. i 1953. godine na tom lokalitetu, koje je vodio Stjepan Gunjača, spomenuti ostaci nisu pronađeni. Međutim, pronađena je manja crkva iz kasnog srednjeg vijeka i 32 groba od kojih su dva bila antička. U blizini crkvice pronađeno je nekoliko antičkih i ranokršćanskih kamenih ulomaka, od kojih je jedan dio kapitela, a drugi perforirani dio tranzene. Dio kapitela je naknadno spojen s drugim dijelom koji je još ranije bio pronašao L. Marun.⁴⁸ Stoga je S. Gunjača bio uvjeren da je crkva koju spominje L. Marun, a čiji je točan položaj zaboravljen, vjerojatno bila negdje u neposrednoj blizini.⁴⁹

⁴² Prema Hrvatskoj enciklopediji, *Veneti* ili *Venedi* bilo je ime kojim su Germani u srednjem vijeku nazivali svoje susjede Slavene ili pojedina njihova plemena, v. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56587>, posjećeno: 05.06.2016. g.

⁴³ Matas 1882, 37.

⁴⁴ Leusaba je ubicirana u Mrkonjić-gradu u Bosni i Hercegovini, v. Bojanovski 1971, 122.

⁴⁵ P. Stanić, *Rimski putevi od Aequuma do Leusabe*, VHAD 4, 1892, 97-106. Dalje u tekstu Stanić 1892.

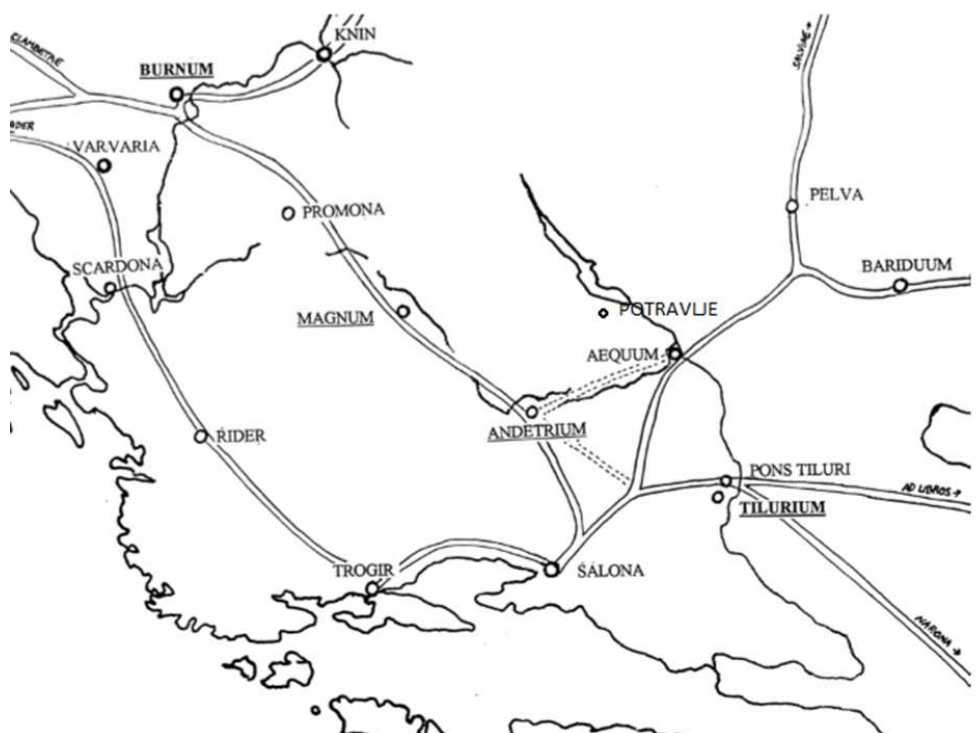
⁴⁶ L. Marun, *Starinarski dnevnik*, Split 1998, 133.

⁴⁷ Milošević 1998, 52.

⁴⁸ S. Gunjača, *Rad muzeja hrvatskih starina u g. 1953.*, Starohrvatska prosvjeta 3, 1956, 208. Dalje u tekstu Gunjača 1956.

⁴⁹ Gunjača 1956, 208; Jeličić, *Tragovi ranokršćanske arhitekture od izvora do ušća rijeke Cetine*, u: Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka, Split 1984, 171. Dalje u tekstu Jeličić 1984.

3.2. Cestovne komunikacije

Sl. 4. Glavne cestovne komunikacije u rimskoj Dalmaciji (Bekić 2011, 321.)

Još u prapovijesno vrijeme komunikacije su predstavljale važan segment opstojanja i napredovanja bilo kojeg društva, pa tako i ilirskog. Rimljani su ceste na ovim prostorima gradili radi kontrole stanovništva u postojećim naseljima i konsolidacije vlasti. Najčešće su rimske ceste pratile trase ilirskih prapovijesnih komunikacija, koje su se nalazile u podnožjima gradina i izbjegavale teško prohodne predjele brojne na prostoru Dinarida.⁵⁰

Početak sistematske gradnje cesta na našim prostorima razdoblje je Augustove vladavine. Najvažniji pravci uspostavljeni su nakon gušenja velikog ilirskog ustanka (*Bellum Batonianum*) (6.-9.g.) točnije, za vrijeme namjesništva Publija Kornelija Dolabele (*Publius Cornelius Dolabella*) (14.-20.g.). Tijekom vremena, povezivanjem važnih magistralnih cesta i priključnih putova, nastala je gusta cestovna mreža koja će se sačuvati i nakon propasti Carstva. Najvažniji izvori za proučavanje rimskih cestovnih komunikacija su Antoninov itinerar (*Itinerarium Antonini*), *Tabula Peutingeriana* i tzv. solinski natpisi.⁵¹

⁵⁰ Zaninović 1967, 25.

⁵¹ Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Sarajevo 1971, 3-12. Dalje u tekstu Bojanovski 1971. Opširnije o izvorima za proučavanje rimskih cestovnih komunikacija, v. Bojanovski 1971, 11-16.

Osnovna komunikacija koja je povezivala krajeve provincije na pravcu sjever-jug bila je cesta koja je išla „iz Salone do granice provincije Ilirika“ (*a colonia Salonitana ad fines provinciae Illyrici*) i u osnovi se poklapa s trasom *Salona- Servitium*, navedenom u spomenutim izvorima. Ta cesta iz Salone išla do Ekva, a od Ekva preko Dinare silazila u Trnovu Poljanu pokraj Prologa, gdje je ubicirana putna stanica *In Alperio*. Iz Trnove poljane cesta se pružala sjeverno sve do Mrkonjić-grada (*Leusaba*), odnosno Bosanske Gradiške (*Servitium*).⁵²

Ivo Bojanovski smatra da nijedan od važnijih magistralnih putova nije prolazio kroz Potravlje i prostor gornjeg toka Cetine. Vrlički župnik P. Stanić krajem 19. stoljeća pisao je o rimskim komunikacijama u cetinskoj krajini. Koristeći se, između ostalog, Antoninovim itinerarom i Tabulom kao izvorom nastojao je opisati rimsku trasu od Ekva do Leusabe.⁵³ Prema P. Staniću, jedna od dviju trasa od Ekva do Leusabe (Mrkonjić-grad) prolazila je kroz Potravlje i okolna naselja:

„Iz Aequuma poljem izpod Guberca u Hrvatce, (...) tu se spuštao idući sjeverno od kuća Vardićevih u Satričko polje i ovim putem stizao u Potravlje, gdje je nedvojbeno ležao rimski grad. Taj grad sterao se je (...) s jedne i druge strane seoske ceste koja (...) nije ništa drugo već sačuvana stara rimska cesta. (...) Od tog grada u Potravlju išao je rimski put preko potravskog polja u selo Maljkovo, tu zakretao nešto na lievo maljkovačkim poljem podno Svilaje, i onda ravno otišićkim Rudopoljem do kuća Krunićevih, gdje se je nalazio drugi rimski grad, komu su se ostanci do danas dobro sačuvali. Tragovi tog rimskog puta vide se blizu Maljkova i na mnogo mjesta na cesti, što ide Rudopoljem, gdje je rimski put sve do danas zadržao svoju staru ulogu.“⁵⁴

P. Stanić je, polazeći od pretpostavke da je magistralna cesta prikazana na Tabuli polazila „iz Aequuma dolinom Cetine, preko Uništa i Grahova do Leusabe“⁵⁵ i koristeći neke starije izvore⁵⁶, u Cetinsku krajinu ubicirao neka naselja navedena na Tabuli. Smjestio je *In Alperio*

⁵² Ibid, 144-146.

⁵³ Stanić 1892, 97-106.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid, 97.

⁵⁶ P. Stanić je citirao istraživače poput A. M. Katančića, I. Kukuljevića i H. Kieperta koji su se bavili istraživanjima rimskih cesta. Spominje ih i Bojanovski u svojoj disertaciji i navodi da su njihova tumačenja „plod kabinetskog rada, koji se oslanjao na izvore i literaturu“ te zaključuje da „to i jeste razlog što su (...) lokalizacije pojedinih putnih stanica različite“, v. Bojanovski 1971, 55.

u Otišić, *Bariduum* u Balek kod sela Ježevića, *Ionnarium* u Kotlušu.⁵⁷ Cestu koja je prolazila dolinom Cetine i povezivala Burn i Ekv spominju i Branimir Gabričević i Marin Zaninović.⁵⁸

Ivo Bojanovski je kasnije u disertaciji „Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji“, koja je plod višegodišnjeg terenskog istraživanja i proučavanja izvora, trasu te komunikacije drugačije interpretirao. Prema njegovim tumačenjima, cesta je iz Čitluka (*Aequum*) silazila preko Dinare u Prolog (*In Alperio*), dalje u Livno (*Bariduum*), a zatim skretala prema sjeveru do Mrkonjić-grada (*Leusaba*).⁵⁹

Međutim, I. Bojanovski nije sumnjao da je i dolinom Cetine prolazila cesta koja je povezivala Ekv s naseljima uz gornji i donji tok Cetine. Ta cesta, čije su ostatke evidentirali A. K. Matas i P. Stanić, prema njegovom mišljenju bila je lokalnog karaktera (*via vicinalis*). Poput ostalih takvih priključnih prometnica, vjerojatno nikada nije dobila značaj kakav su imale magistralne ceste (*viae munitae*).⁶⁰ Takve su ceste, smatra B. Gabričević, bile prapovijesnog podrijetla, a prije dolaska Rimljana povezivale su pojedina epihorska naselja.⁶¹

Osim bilješki A. K. Matasa i P. Stanića, u prilog postojanju te komunikacije ide i otkriće sredinom 20. stoljeća, kada su tijekom zaštitnih istraživanja prije izgradnje HE „Peruća“ na izvoru Ribarića (blizu današnjeg sela Maljkovo sjeverno od Potravlja) pronađeni ostaci rimske ceste i putne postaje.⁶² Danas se taj lokalitet nalazi pod vodom. U Potravlju više nisu vidljivi ostaci koji bi potvrdili ili demantirali njihove navode, ali postoji mogućnost da se trasa rimske komunikacije podudara s trasom asfaltirane ceste koja danas prolazi kroz naselje i da se radi o komunikaciji koja se koristila još u prapovijesti.

⁵⁷ Stanić 1892, 99-101.

⁵⁸ Zaninović 1967, 26; B. Gabričević, *Dvije ilirske općine s područja Vrlike*, VAHD 55, 1953, 107-8. Dalje u tekstu Gabričević 1953.

⁵⁹ Bojanovski 1971, 144-146.

⁶⁰ Ibid, 66.

⁶¹ B. Gabričević, *Iz antičkog perioda Cetinske krajine*, u: Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka, Split 1984, 94. Dalje u tekstu Gabričević 1984.

⁶² Milošević 1984, 18.

3.3. Stanovništvo i gospodarstvo

Nema čvrstih podataka o sudbini delmatskih gradina i njihovih stanovnika na tom prostoru nakon uspostave rimske vlasti. Rimljani su po dolasku vjerojatno zatekli dobro organiziranu mrežu delmatskih naselja. Nakon uspostave rimske vlasti samo manji broj njih nastavio je egzistirati, a ostala su ili raseljena, ili su ih Rimljani srušili. A. Milošević smatra da su Rimljani u podnožjima nekih uništenih gradina podizali nova naselja i tu naseljavali osim veterana i domicilno stanovništvo. Kao naselja koja su doživjela tu sudbinu navodi i ona u Potravlju i Satriću.⁶³ Branimir Gabričević ustvrdio je da je za proces romanizacije karakteristična migracija starosjedilaca (Delmata) s gradina i visoravni u nizinu.⁶⁴

U predrimsko doba kod Delmata kao ekonomski model prevladavala je naturalna privreda, stočarstvo i u manjoj mjeri zemljoradnja. Osim prihvaćanja novčane privrede koja zamjenjuje naturalnu, ni u rimsko vrijeme struktura se nije bitnije promijenila.⁶⁵

Proces romanizacije unutrašnjosti počeo je osnivanjem kolonije Ekva i tekao je sporije nego na obali. Većina je stanovnika oko gornjeg i srednjeg toka Cetine gdje se nalaze Potravlje i okolica nastavila živjeti izvan dosega velikih centara, baveći se stočarstvom i zemljoradnjom.⁶⁶

Prema tvrdnjama C. Patscha u dolini gornje Cetine, uz 11 manjih rimskih naselja (Vrlika, Civljane, Kosore, Koltuša, Čitluk, Podosoje, Dragović, Otišić, Šušnjar, Kukar, Maovice), postojala su i 4 veća (u Gornjim Koljanima, Stražinama, Lastvi-Ševačama i Kijevu). (Slika 5) Također navodi da se u Kijevu (na osnovu spomenika na kojem se spominje *Aurelius Maximus* koji je bio *quinquenalis* u nekom municipiju) ili u Gornjim Koljanima (gdje je prema njegovom mišljenju na osnovu brojnih ostataka bilo najznačajnije rimskodobno naselje u dolini Gornje Cetine), nalazio naselje koje je početkom 3. stoljeća doseglo rang municipija.⁶⁷ Rimska vlast je davanjem municipaliteta pojedinim naseljima i civiteta pojedincima autohtoni element vezivala za sebe te je postao dio rimskog političkog i društvenog sustava. Davanje municipaliteta nije značilo i potpunu romanizaciju. Iako je u

⁶³ Milošević 1981, 11-12.

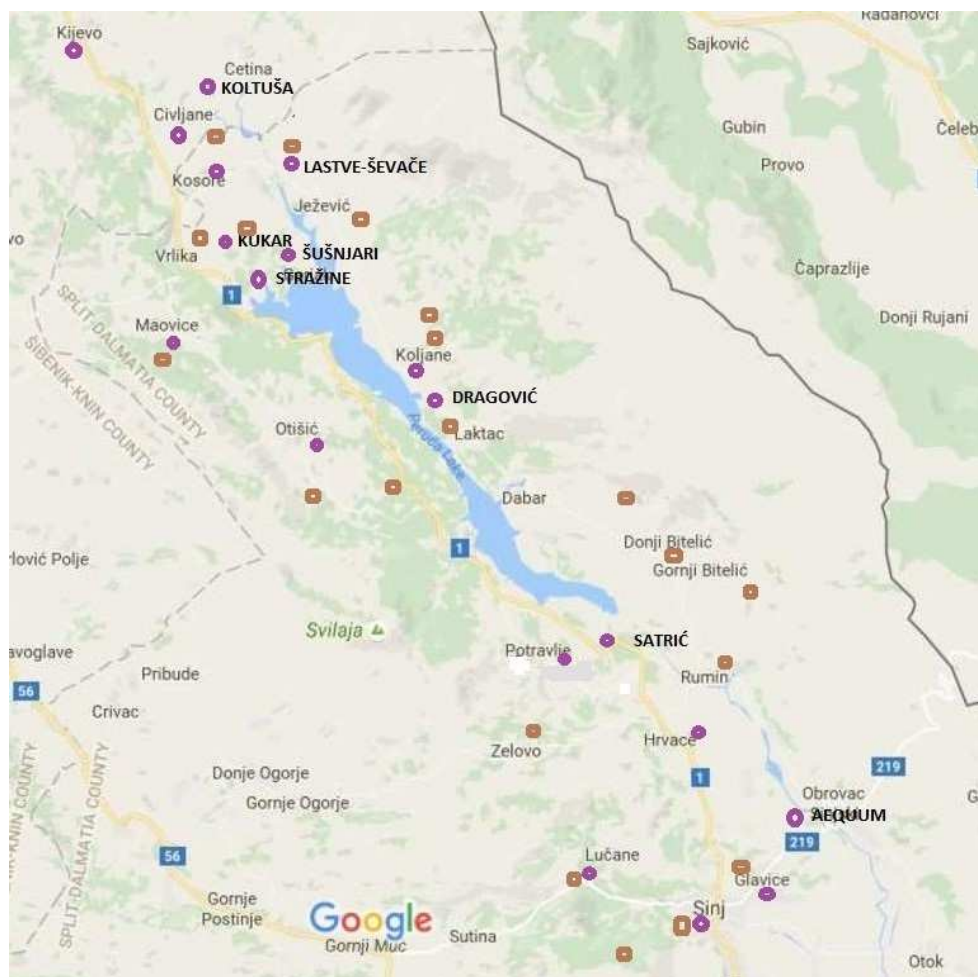
⁶⁴ Gabričević 1984, 100.

⁶⁵ Zaninović 1967, 92-3.

⁶⁶ Milošević 1981, 10.

⁶⁷ C. Patsch, *Arheološko-epigrafska istraživanja. Dolina gornje Cetine u rimsko doba*, GZM 11, 1899, 73.

njima bio nastanjen poneki veteran ili službenik, municipalna središta u unutrašnjosti ostala su u osnovi ilirska.⁶⁸

Sl. 5. Položaj prapovijesnih gradina (smeđa boja) i rimskih naselja (ljubičasta boja) uz gornji i srednji tok rijeke Cetine (<https://maps.google.com>, oznake: Ivana Kunac, prema: Marović 1984; Milošević 1998.)

Na osnovu 3 ulomka jednog graničnog natpisa iz okolice Vrlike koji je objavio B. Gabričević, na prostoru gornje Cetine identificirane su dvije ilirske administrativne jedinice, koje je autor u nedostatku prikladnijeg izraza nazvao „općinama“. Na natpisu se javljaju dotada nepoznati ilirski etnici- *Barizaniates* i *Lizaviates*. Te etnike autor je doveo u vezu s toponimima *Bariduum* i *Salviae* koji se na Tabuli Peutingeriani, odnosno Antoninovim itinerarima spominju kao putne postaje na magistralnoj cesti od Salone do Leusabe. Središte zajednice Barizanijata smješta u Stražine, a Lizavijata u Kijevo. Između navedenih dviju općina na sjeveru i općine kojoj su pripadali Osinijati nastanjeni oko grada Sinja pretpostavlja

⁶⁸ Zaninović 1967, 82-90.

postojanje barem još jedne zajednice sličnog ranga.⁶⁹ Takva bi zajednica nepoznatog imena, ili više njih, obuhvaćala i prostor Potravlja i okolice.

Osim blizine Salone, i vojni faktor, točnije blizina veteranske kolonije Ekv, logora u Tiluriju i Burnu bili su važan faktor romanizacije tog prostora. Budući da je Ekv bio izgrađen kao upravno središte, kolonisti su živjeli i pokapali se na posjedima s gospodarskim i stambenim zgradama (*villae rusticae*) na području agera koji se obuhvaćao plodna polja oko rijeke Cetine. To potvrđuje činjenica da u nekropoli Ekva nije pronađen nijedan veteranski natpis (poput onih u Hrvacama i Glavicama).⁷⁰

I u Potravlju se nalazio jedan takav gospodarski posjed. Dokaz tome su tri nadgrobne stele civilnog karaktera pronađene na položaju Grudine na kojima se spominju članovi obitelji Nevija. Sudeći prema natpisima na njima, članovi obitelji Nevija, koja je imala posjede u Potravlju, obavljali su važne službe u koloniji Ekvu i municipiju Magnu (*Magnum*- Balina glavica kod Drniša). Marko Nevije Firm bio je dekurion, edil i duovir u Ekvu, a Sergije Kvintilijan dekurion u Magnu i edil vjerojatno u Ekvu (iz natpisa nije potpuno čitljivo).⁷¹ Od ove tri nadgrobne stele samo je jedna cjelovito sačuvana (kat. br. 16), a od druge stele sačuvan je samo zabat i dio niše s reljefnim prikazom pokojnika (kat. br. 17). Čuvaju se u Franjevačkoj arheološkoj zbirci u Sinju. Treća stela nije sačuvana.

Budući da je polje i zaravan oko Potravlja, kao i ostatak obradivih površina u Cetinskoj krajini, bio *ager publicus*, logično je pretpostaviti da je zemljoradnja bila osnovna gospodarska djelatnost u antici u Potravlju. O važnosti koju je zemljoradnja morala imati antičkim stanovnicima Potravlja svjedoči i glava Dioniza (Bakha) (kat. br. 15), koja je dokaz štovanja kulta vegetacije, plodnosti i vinove loze.

Uzevši u obzir jednostavnu tehnologiju izrade i veliku potražnju kakva je morala postojati u jednom vojnom logoru i njegovoj okolini te na temelju analize ulomaka svjetiljki iz Tilurija tamo se pretpostavlja postojanje lokalne radionice.⁷² Nije moguće utvrditi postojanje radionice fine keramike u Tiluriju, ali ona namijenjena izradi grube i građevinske keramike

⁶⁹ Gabričević 1953, 103-118.

⁷⁰ Zaninović 1967, 91.

⁷¹ A. Grgin, *Tri nadgrobna spomenika iz Potravlja u Dalmaciji*, Strena Buliciana, 1924, 233-235. Dalje u tekstu Grgin 1924; E. Višić- Ljubić, *Antički natpisi*, u: Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju, Sinj 2008, 125. Dalje u tekstu Višić-Ljubić 2008.

⁷² Zrinka Šimić-Kanaet, *Klasifikacija, kronologija i porijeklo rimske keramike iz Tilurija u rimskoj provinciji Dalmaciji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2009, 134-5. Dalje u tekstu Šimić-Kanaet 2009.

vjerojatno je postojala.⁷³ Osim u većim gradovima i vojnim logorima, gdje je logično pretpostaviti postojanje lokalnih radionica keramike, nameće se pitanje njihovog postojanja i u manjim naseljima uz rijeku Cetinu.

Etnološkim istraživanjima početkom 20. stoljeća ustanovljeno je postojanje duge lončarske tradicije na nekoliko lokaliteta južne Hrvatske i unutrašnjosti Dalmacije, a među njima i u Potravlju. Glina za izradu keramičkih posuda u Potravlju vadila se na mjestima u Cetinskoj krajini udaljenima nekoliko kilometara od sela. Posude su se oblikovale na lončarskom kolu koje se okretalo rukom, što je zahtijevalo veliku vještinu lončara. I nalazi ranosrednjovjekovne keramike gotovo istih oblika, načina izrade i ukrašavanja u Dalmaciji upućuju na kontinuitet od kasnoantičke tradicije lončarstva.⁷⁴ Jedna posuda koja potvrđuje postojanje takvog kontinuiteta pronađena je u ranosrednjovjekovnom grobu u Potravlju.⁷⁵ (Slika 6)

Sl. 6. Ranosrednjovjekovna posuda iz groba u Potravlju (Milošević 1998, 133)

Na temelju etnoloških istraživanja moderna produkcija keramike na ovom prostoru smatra se nasljeđem neslavenskog starosjedilačkog supstrata tzv. dinarskog kulturnog kruga. Prema arheološkim nalazima, jedan od najzastupljenijih keramičkih oblika u Potravlju, peka-plitko zvono za pečenje na otvorenom ognjištu, podrijetlo vuče iz željeznog doba.⁷⁶

⁷³ Šimić Kanaet 2009, 7-8.

⁷⁴ B. Vojnović-Traživuk, *Lončarska tradicija u unutrašnjosti Dalmacije*, *Ethnologica Dalmatica* 17, 2009, 101-8. Dalje u tekstu Vojnović-Traživuk 2009; A. Milošević, *Arheološki izvori za srednjovjekovnu povijest Cetine*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, 2005, 245-6. Dalje u tekstu Milošević 2005.

⁷⁵ Milošević 2005, 246.

⁷⁶ M. Petrić, *Lončarska tradicija u Cetinskoj krajini (prema „Bilješkama“ Ivana Lovrića i današnjim istraživanjima)*, u: *Zbornik Cetinske krajine* 1, Sinj 1979, 351-361.

B. Gabričević smatra da je na zemljišnim posjedima u ageru Ekva postojala potreba za zanatskim radionicama, među ostalim i radionicama za proizvodnju crijepa, opeke i posuđa za svakodnevnu upotrebu. Tome u prilog govori i otkriće peći u Han-Obrovcu pokraj Otoka.⁷⁷

Na temelju rezultata spomenutih arheoloških i etnoloških istraživanja i postojanja sirovine za izradu keramike u neposrednoj blizini, moguće je pretpostaviti postojanje lončarskih radionica i u Potravlju i okolici u antičko doba.

Osim gline, u okolici Potravlja nedaleko Peruče postojale su i naslage kvalitetne željezne rudače.⁷⁸ Zasada nije moguće utvrditi je li se rudača na tim lokacijama eksploatirala i u rimsko doba. U tom kontekstu značajan je nalaz željeznog zlatarskog čekića iz rimskog razdoblja (kat. br. 30) na nepoznatom položaju u Potravlju.⁷⁹

⁷⁷ Gabričević 1984, 100.

⁷⁸ Rudača je eksploatirana od 17. do početka 19. stoljeća. U tom razdoblju u Potravlju i okolici postojao je kovački obrt, v. J. A. Soldo, *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*, Sinj 2011, 200-225.

⁷⁹ O tipologiji i korištenju zlatarskih čekića, v. D. Kliškić, *Oruđe i oružje*, u: Longae Saloniae 1, Split 2002, 483-548.

4. Potravlje u kasnoj antici

Politički i vojni nemiri od kraja 3. do početka 7. stoljeća uzrokovali su nesigurnost na ovom prostoru Rimskog Carstva. U tom periodu dolazi i do opće dekadencije urbanog života. To je vidljivo i u Ekvu, gdje zasada nisu pronađeni ostaci starokršćanske arhitekture koji su prisutni na brojnim lokalitetima diljem Cetinske krajine. Iako je bio najznačajnije naselje na tom prostoru, Ekv nije postao biskupsko središte. Prema aktima drugog solinskog sabora iz 533. godine, novoosnovanoj biskupiji u Ludrumu pripao je dio teritorija solinske nadbiskupije sjeverozapadno od Hrvatačkog polja. Dio južno i dalje je ostao u nadležnosti solinske nadbiskupije. Nije poznato gdje se nalazi spomenuto biskupsko sjedište Ludrum. Prema B. Gabričeviću, sjedište možda treba tražiti izvan magistralnih cestovnih pravaca. Kao moguće rješenje navodi starokršćansku crkvu na položaju Mirine u Otoku.⁸⁰

Osim u Kijevu, Otišiću, Otoku, Vučipolju i Brnazama, i u Potravlju je potvrđeno postojanje ranokršćanskog objekta na položaju Grudine.⁸¹ Iskopavanje ranokršćanske bazilike započeo je Lujo Marun 1892. godine. Osim ostataka crkve dugačke 25m, a široke 21m, pronašao je i ulomke kamenog crkvenog namještaja.⁸² Tijekom istraživanja na tom položaju 1952. i 1953. godine, koje su obavili Ivan Marović, Julije Grabovac i Mladen Nikolanci, nisu pronađeni ostaci crkve koju spominje L. Marun. Otkrivena je crkva iz srednjeg vijeka i grobovi, od kojih su dva bila kasnoantička. Oko položaja je pronađeno i nekoliko antičkih i ranokršćanskih kamenih ulomaka. Jedan od tih je i ulomak kapitela, koji odgovara jednom ranije pronađenom ulomku.⁸³ Na jednoj staroj fotografiji Prvog muzeja hrvatskih spomenika i Kninu označenoj natpisom „Potravlje“, koju je objavila Jasna Jeličić, nalaze se ulomci ranokršćanskog crkvenog namještaja za koje se pretpostavlja da su bili dio te starokršćanske crkve.⁸⁴ Danas ti ulomci nisu sačuvani.

Na položaju Crkvine iznad Potravlja otkriveni su ostaci sedam zidova koji su vjerojatno okruživali refugij i ostaci dvaju pretpostavljenih objekata. (Slike 7-10) Pronađeni su i ulomci keramike, fragmenti kostiju i dio metalnog predmeta nepoznate namjene. Izdvajaju se jedan ulomak krovne opeke i kasnoantičke amfore. (kat. br. 13 i 14) Na Crkvinama je kao slučajna nalaz pronađen i jedan šiljak kasnoantičke amfore. (kat. br. 12). Unatoč znakovitom toponimu

⁸⁰ Gabričević 1984, 102.

⁸¹ Milošević 1981, 17.

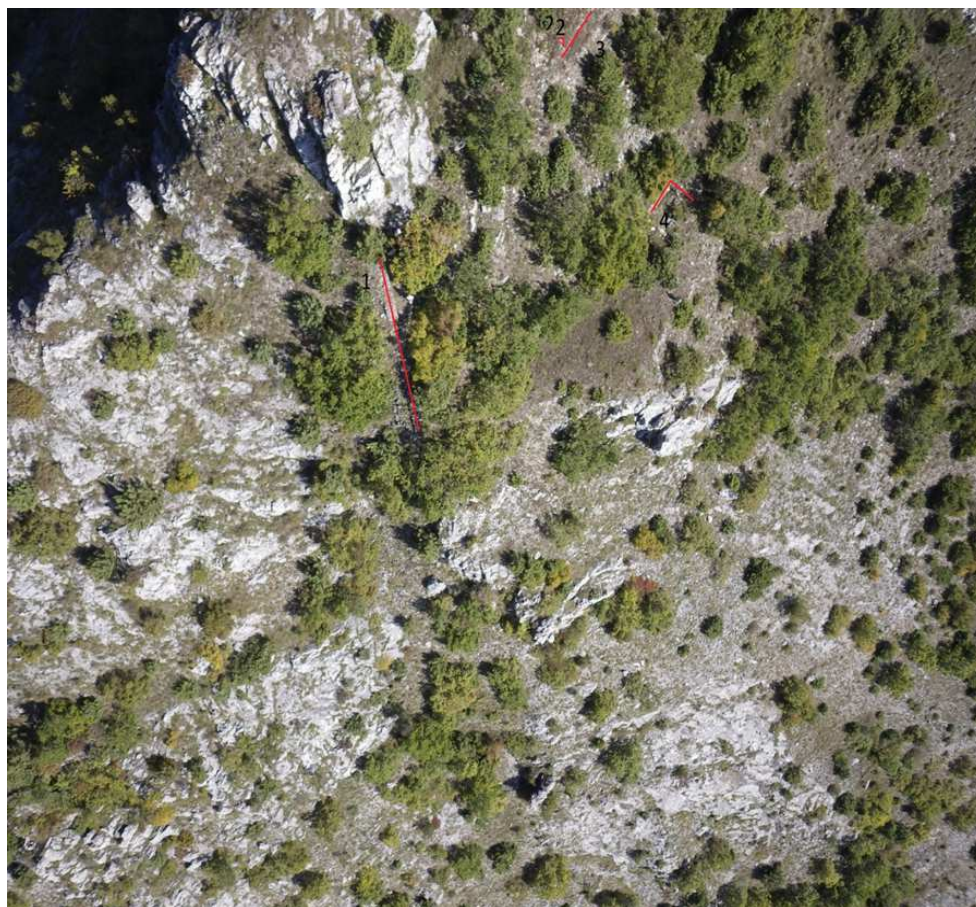
⁸² Milošević 1998, 52.

⁸³ Gunjača 1956, 208; Milošević 1998, 52.

⁸⁴ Jeličić 1984, 171-174; B. Migotti, *Ranokršćanska topografija na području između Krke i Cetine*, Zagreb 1990, 51.

Crkvine, tijekom terenskog pregleda nije utvrđeno postojanje sakralnog objekta na tom položaju.⁸⁵

Buduća istraživanje lokaliteta trebala bi do kraja razjasniti njegov karakter i ulogu. S obzirom na dosadašnja saznanja i položaj lokaliteta na uzvisini, pretpostavlja se da je riječ o kasnoantičkom refugiju.

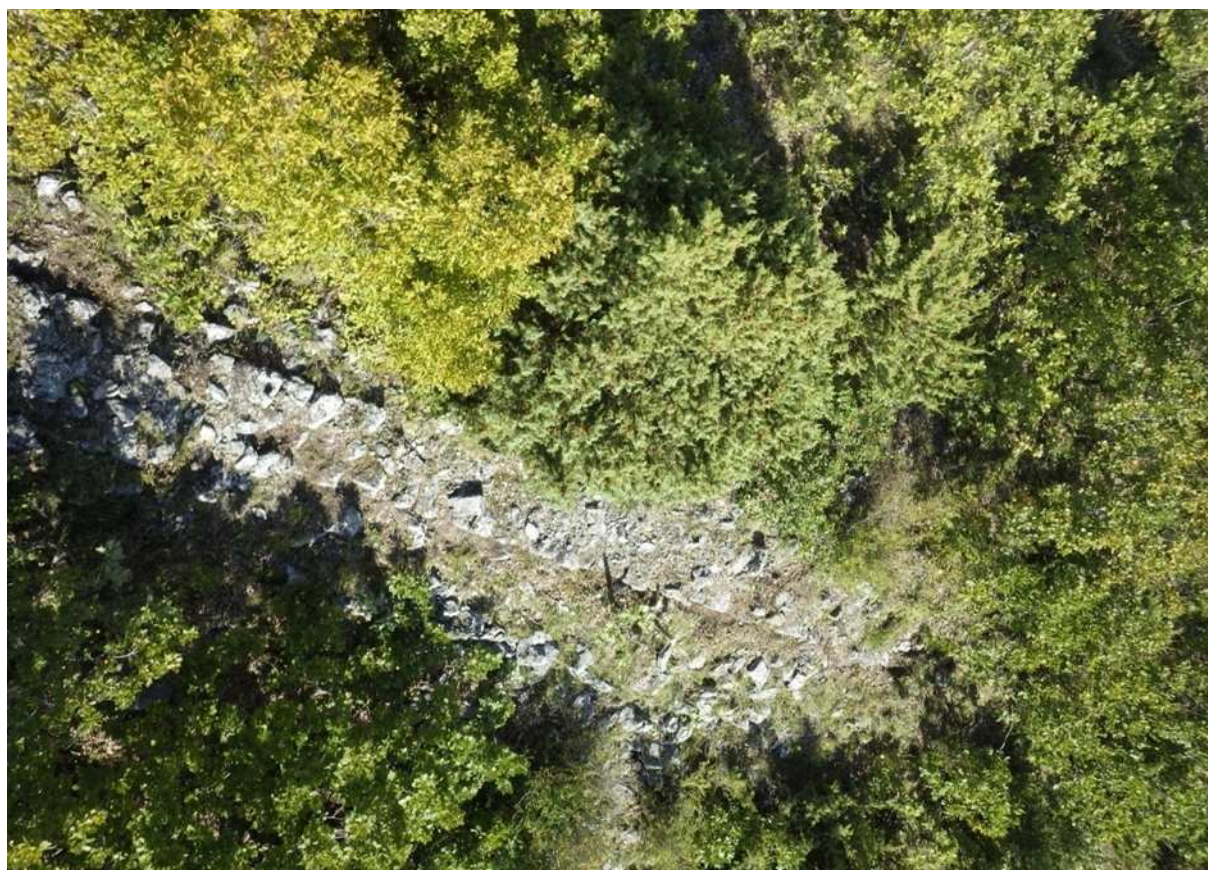

Sl. 7. Zračna fotografija položaja Crkvine (1 – zid 1, 2-pretpostavljeni objekt 2, 3- zid 6, 4-pretpostavljeni objekt 1) (foto: Miroslav Vuković)

⁸⁵ Terenski pregled položaja Crkvine obavljen je tijekom studentskog projekta „Baština se predaje, a ne prodaje“ u rujnu 2014. godine. U projektu su sudjelovali studenti arheologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu Ivana Kunac i Blaž Glavinić pod mentorstvom prof. dr. sc. Zrinke Šimić-Kanaet.

Sl. 8. Pogled s Crkvina na srednjovjekovnu utvrdu Potravnik i Potravlje (foto: Ivana Kunac)

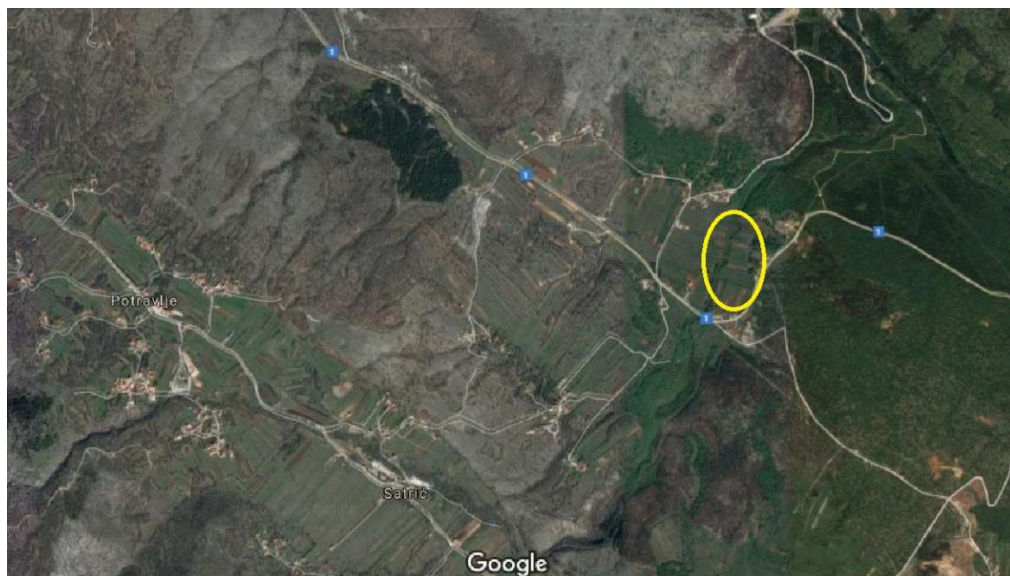

Sl. 9. Zračna snimka zida 1 na Crkvinama (foto: Miroslav Vuković)

Sl. 10. Zid 3 na Crkvinama (foto: Ivana Kunac)

5. Rimska nekropola u Satriću

Sl. 11. Položaj rimske nekropole u Satriću (<https://maps.google.com>, oznake: Ivana Kunac)

S obzirom da se danas nalazi na granici s Potravljem, a otprilike 2 km zračne udaljenosti od pretpostavljenog rimskog naselja u Potravlju, važno je u ovom kontekstu spomenuti i rimsku nekropolu u Satriću. Nekropola se nalazila u zaseoku Prolići, pokraj državne ceste koja vodi iz Sinja u Knin, „s njene desne strane, kod mjesta gdje se prometnica najviše približila Peručkom jezeru“.⁸⁶ Tu su 70-ih godina prošlog stoljeća pronađeni antički rimski grobovi. Pretpostavlja se da se radi o najmanje 6 grobova, a ritus sahranjivanja bila je incineracija. Datacija grobova na osnovu nalaza kreće se od 1. do 4. stoljeća.⁸⁷

Nalazi pronađeni u ovoj nekropoli, čija se provenijencija kreće od sjeverne Italije do istočnog Mediterana, dokaz su da je taj prostor u antičko doba sudjelovao u trgovačkoj razmjeni diljem Sredozemlja. Postojanje nekropole također je dokaz da je na prostoru Satrića postojalo rimsko naselje i cesta od Ekva prema sjeveru do Vrlike i okolice, gdje je potvrđeno postojanje više većih rimskih naselja.⁸⁸

Radi cjelovitosti prikaza i mogućnosti da su u antičko doba položaji u Satriću i Potravlju bili dio jednog naselja, ili barem blisko povezanih naselja, smatrala sam potrebnim i nalaze iz Satrića uvrstiti u katalog ovog rada.

⁸⁶ S. Gluščević, *Rimska nekropola u Satriću*, u: Zbornik Cetinske krajine 2, Sinj 1981, 201. Dalje u tekstu Gluščević 1981.

⁸⁷ Ibid, 214-216.

⁸⁸ Ibid, 216.

6. Arheološki nalazi

U katalogu su predstavljena 33 nalaza iz razdoblja antike pronađena u Potravlju i u nekropoli u Satriću. Većim dijelom radi se o slučajnim nalazima, osim vrčića (kat. br. 19) i zdjelice (kat. br. 22) iz Potravlja za koje nisu poznate okolnosti nalaza i brončane narukvice (kat. br. 33) pronađene tijekom arheoloških istraživanja na lokalitetu Grudine.

Nalazi se danas čuvaju u 3 muzeja i jednoj zbirci u Sinju i Splitu: u Muzeju Cetinske krajine (14 nalaza), Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju (17 nalaza), Arheološkom muzeju u Splitu (1 nalaz) i Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu (1 nalaz). Tim redoslijedom navedeni su i u katalogu.

Od 33 artefakta čak 18 čine keramički nalazi, od toga 6 svjetiljki. Od ostalih nalaza po 4 su načinjena od bronce, stakla i vapnenca, te po jedan od željeza, olova i kosti.

S obzirom na lokaciju i mjesto nalaza, najviše ih je (18) pronađeno u rimskoj nekropoli u Satriću. Ostali nalazi pronađeni su u Potravlju: 5 na položaju Grudine, 3 na položaju Crkvine, 2 na položaju Primorci, a 5 predmeta pronađeno je na širem području Potravlja, no nisu nam poznate točne lokacije.

6.1. Keramika

Svjetiljke su bile predmeti u širokoj upotrebi tijekom rimskog razdoblja. Koristili su ih svi slojevi stanovništva. Koristile su se i u votivne svrhe, prilikom svečanosti, a bile su i najčešći grobni prilog. Prema podjeli koju je napravio Loeschcke 1919. godine razlikuju se dva osnovna tipa rimskih glinenih svjetiljki: svjetiljke s reljefnim prikazom i one s pečatom majstora ili radionice (tzv. Firma svjetiljke). Kod svjetiljki s reljefnim prikazom na disku se nalazi figuralna dekoracija s motivima raznih vrsta.⁸⁹ U ovom katalogu zastupljene su obje varijante.

Svjetiljkama s reljefnim ukrasom pripadaju i svjetiljke s kratkim zaobljenim nosom (Loeschcke tip VIII). Taj tip svjetiljki bio je široko rasprostranjen i proizvodio se od sredine 1. stoljeća.⁹⁰ Karakteristika ovih svjetiljki je okrugli disk i kratki zaobljeni nos. Drška je

⁸⁹ Šimić-Kanaet 2009, 74; J. Mardešić, *Keramičke svjetiljke*, u: Longae Saloniae 1, Split 2002, 351. Dalje u tekstu Mardešić 2002.

⁹⁰ Šimić-Kanaet 2009, 133-4.

uglavnom prstenasta i trakasta. Jednostavnost tog tipa povezuje se uz klasicistički ukus klaudijevske epohe kada je bio najpopularniji.⁹¹

U katalogu su prikazane dvije takve svjetiljke (kat. br. 10 i 25). Obje su pronađene u rimskoj nekropoli u Satriću i datiraju se u 2. stoljeće. Moguće je da se radi o proizvodima lokalne produkcije, a ne importima.⁹² Krajem 2. stoljeća počela je opadati kvaliteta italjskih proizvoda i rasti broj provincijalnih radionica).⁹³

U nekim su se provincijama (Galija, Germanija, podunavske provincije) već sredinom 1. st. počele osnivati radionice za proizvodnju svjetiljki.⁹⁴ Pri širenju svjetiljki diljem Carstva važna je bila i uloga legionara koji su bili najbrojniji migranti u rimsko doba.⁹⁵

Firma svjetiljke u katalogu su zastupljene u 3 primjerka iz Satrića. Svjetiljka (kat. br. 11) pripada tipu Loeschke X (sa zatvorenim kanalom) i na dnu ima sačuvan pečat radionice FORTIS. Na disku je slabo sačuvan prikaz boga Jupitera Amona. Druga firma svjetiljka (kat. br. 27) također pripada tipu Loeschke X, a na dnu ima pečat radionice CRESCES. Središte proizvodnje svjetiljki s ovim pečatom bila je Akvileja.⁹⁶ Ni pečati radionica na ovim firmama svjetiljkama ne jamče da se radi o importu.⁹⁷ Na temelju brojnih nalaza svjetiljki s pečatom FORTIS pretpostavlja se da je i u Dalmaciji djelovala ta radionica.⁹⁸

Treća firma svjetiljka (kat. br. 26) iz Satrića sigurni je import. Radi se o kvalitetnom proizvodu od blijedožute gline koji potječe iz korintskih radionica, a datira se u 2. stoljeće. Na disku ima prikaz mitološke borbe Pigmejca i ždrala, a na dnu urezan pečat

⁹¹ B. Vikić-Belančić, *Antičke svjetiljke u arheološkom muzeju u Zagrebu*, VAMZ 5, 1972, 113. Dalje u tekstu Vikić-Belančić 1972.

⁹² Zbog činjenice da su sirovine za izradu svjetiljki dostupne u skoro svakoj regiji i da za izradu svjetiljke u kalupu nije potrebna velika vještina W. V. Harris smatra da su troškovi transporta bili preveliki i da je većina jednostavnih svjetiljki izrađena blizu mjesta gdje je prodana. Također, smatra da nije moguće kvalitetnije radove pripisati isključivo importu iz italjskih radionica, a one manje kvalitetne lokalnoj produkciji, v. W. V. Harris, *Roman Terracotta Lamps: The Organization of an Industry*, *The Journal of Roman studies* 70, 1980, 133-134. Dalje u tekstu Harris 1980.

⁹³ Mardešić 2002, 351-2.

⁹⁴ Vikić-Belančić 1972, 103.

⁹⁵ Harris, 1980, 139.

⁹⁶ A. Babić, *Keramika*, u: *Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj 2008, 198. Dalje u tekstu Babić 2008.

⁹⁷ Lampe s pečatom FORTIS i CRESCES izvorno su se proizvodile u sjevernoj Italiji, a kasnije i u mnogim radionicama u galskim i germanskim provincijama, te u Panoniji, Dalmaciji i Dakiji. Zbog jednostavnog načina izrade i nepostojanja kontrole i zaštite originalnih proizvoda i marki, pretpostavlja se da su firma svjetiljke lokalne proizvodnje s pečatima poznatih radionica poput FORTIS i CRESCES zapravo nezakonite kopije originalnih proizvoda. U prilog toj pretpostavci ide i činjenica da se od originalnog proizvoda mogao vrlo jednostavno izraditi sekundarni kalup koji bi se dalje koristio u proizvodnji imitacija. Druga je mogućnost da su radionice izvornog proizvođača postojale i u provincijama, v. Harris 1980, 137-8).

⁹⁸ Mardešić 2002, 354.

ΕΠΙ[Ι]ΤΥΝΧ/ΑΝΟΥ, za koji analogije postoje u Grčkoj.⁹⁹ Korintske svjetiljke zabilježene su i u Solinu, Splitu, Makarskoj, Sisku, Osijeku, i Viru.¹⁰⁰

Na lokalitetu Grudine u Potravlju pronađena je crvenoglačana svjetiljka (kat. br. 28) afričke provenijencije iz 5. stoljeća. Ukrašena je motivima ovula duž cijelog ramena, a na disku je prikaz kristograma. Za ovu svjetiljku postoji analogija u Ostiji,¹⁰¹ a slične primjerke nalazimo i u Saloni.¹⁰²

U katalogu je predstavljeno i sedam primjeraka dobro sačuvanog rimskog stolnog posuđa. U svih sedam slučajeva radi se o importima. Na njima nema tragova vatre i plamena, što navodi na zaključak da se nisu koristile za kuhanje, nego za iznošenje hrane na stol. Zdjelica iz nekropole u Satriću (kat. br. 9) primjerak je keramike tankih stijenki¹⁰³ italske provenijencije. Ima prstenastu nogu, što je karakteristično za prvu polovicu 2. stoljeća.¹⁰⁴

Iz Satrića su i dvije zdjelice (kat. br. 20 i 21). U oba slučaja radi se o tipu Hayes 60 istočne sigilate B.¹⁰⁵ Potječu iz zapadne obale Male Azije. Datiraju se od druge polovine 1. do prve polovine 2. st. Isti oblici pronađeni su i u Naroni¹⁰⁶ i Tiluriju¹⁰⁷

Zdjelica (kat. br. 23) iz Satrića predstavlja afričku crvenoglačanu keramiku tipa Hayes 27. Proizvodila se u sjevernoj Africi na prostoru današnjeg Tunisa od kraja 1. do 7. stoljeća. Izvozila se diljem Mediterana. Ima je i u priobalju Dalmacije, ali i u unutrašnjosti (Tilurij, Mogorjelo). Keramika je crvenonarančaste boje s prevlakom koja je slične boje kao i glina.¹⁰⁸ Analogije ovom tipu pronađene su u Tiluriju.¹⁰⁹ Afričkoj crvenoglačanoj keramici pripada i zdjelica iz Potravlja (tip Hayes 14B) (kat. br. 22).

⁹⁹ Gluščević 1981, 209-10.

¹⁰⁰ Vikić-Belančić 1972, kat. br. 213, 214, 218, 219, 221, 223-225; M. Topić, *Stolno posuđe i glinene svjetiljke iz Augusteuma Narone*, VAHD 95, 2003, kat. br. 413-428. Dalje u tekstu Topić 2003.

¹⁰¹ Babić 2008, 199.

¹⁰² J. Mardešić, *Glinene svjetiljke*, u: Salona Christiana, Split 1994, kat. br. 1-18. Dalje u tekstu Mardešić 1994. Svjetiljke sa starokršćanskim simbolima imale su prvenstveno grobnu funkciju. Zovu se još mediteranske ili starokršćanske, v. Mardešić 1994, 272; V. Bubić, *Kasnoantičke svjetiljke s ranokršćanskim prikazima iz Arheološkog muzeja u Splitu*, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 104, 2011, kat. br. 1-8.

¹⁰³ Početak proizvodnje keramike tankih stijenki u sjevernoj i srednjoj Italiji seže od 2. stoljeća pr. Kr. do 1. st. Od 1. do 3. st. proizvodnja se nastavlja na istočnom Mediteranu. Keramika tankih stijenki rađena je u kalupu ili na lončarskom kolu od fino pročišćene gline., v. Šimić-Kanaet 2009, 59-60.

¹⁰⁴ Gluščević 1981, 212.

¹⁰⁵ Istočna sigilata B proizvodila se na srednjem i istočnom Mediteranu od 1. do 2. stoljeća. Rađena je od dobro pročišćene gline narančasto-crvene boje. Gusta prevlaka, čija boja varira od svijetlonarančaste do smeđe, u početku je sjajna, a kasnije postaje mat, v. Šimić-Kanaet 2009, 54-55.

¹⁰⁶ Topić 2003, kat. br. 161-172, 225-227.

¹⁰⁷ Šimić-Kanaet 2009, kat. br. 702.

¹⁰⁸ Ibid, 56-8.

¹⁰⁹ Ibid, kat. br. 695, kat. br. 1381.

Osim zdjela i zdjelica, u katalogu su predstavljena i dva vrča. Prvi vrč (kat. br. 19) manjih je dimenzija i pronađen je u Potravlju. To je egejski tip posuđa keramike tankih stijenki B. Ima zaobljeni recipijent i plastično rebro na prijelazu oboda u rame (tzv. *boccalini a collarino*). Zbog dobre očuvanosti pretpostavlja se da se radi o grobnom prilogu.¹¹⁰ Analogije su pronađene u Naroni.¹¹¹ Trilobni vrč iz Satrića (kat. br. 24) također je egejske provenijencije. Četiri gotovo ista primjerka pronađena su među potonulim brodskim teretom kod Paklenih otoka.¹¹²

Šiljak amfore (kat. br. 12) nije moguće pripisati određenom tipu amfore. Analogije su pronađene u radovima o proizvodnji rimske keramike u Tunisu i sjevernoj Africi. Autori nisu mogli odrediti tip rimskih amfora kojima su ti šiljci pripadali. Nalikuju šiljcima kakve imaju kasnoantičke cilindrične amfore sjevernoafričke provenijencije tipa Keay 34 i 39, koje se datiraju u 4. i 5. stoljeće, a služile su za transport ulja i ribljih proizvoda.¹¹³

6.2. Brončani nalazi

Dvije brončane fibule pronađene u Potravlju datiraju se od 1. do 3. stoljeća. Analogija koljenaste fibule (kat. br. 1) pronađena je u Saloni.¹¹⁴ Koljenaste fibule karakteristične su za istočne rimske provincije. Zbog činjenice da su najviše zastupljene uz limes, pretpostavlja se da su ih koristili vojnici. Poput koljenastih, i fibule sa zglobnim mehanizmom (kat. br. 2) karakteristične su za istočne provincije Carstva od 1. do 3. stoljeća.¹¹⁵ Slični primjerci postoje u Saloni.¹¹⁶ Unatoč brojnosti fibula pronađenih u Saloni i okolici, S. Ivčević smatra da za sada ne postoji dokaz da su se one proizvodile u lokalnim radionicama.¹¹⁷

Brončana narukvica (kat. br. 33) jedini je komad nakita predstavljen u katalogu. Narukvica ima otvorene proširene krajeve u obliku stiliziranih glava zmije. Zmija simbolizira život,

¹¹⁰ Babić 2008, 192.

¹¹¹ M. Topić, *Posude za svakodnevnu uporabu grublje izrade, amfore, terakote i kultne posude posude iz Augusteuma Narone*, VAHD 96, 2004, kat. br. 333-340.

¹¹² Gluščević 1981, 2203.

¹¹³ D. P. S. Peacock, F. Bejaoui i N. Belazreg (1989), *Roman Amphorae Production in the Sahel Region of Tunisia*, u: *Amphores romaines et histoire économique. Dix ans de recherche. Actes du colloque de Sienne (22-24 mai 1986)* Rome: Ecole Française de Rome, 1989, str. 188, sl. 11/7; M. Bonifay, *Etudes sur la céramique romaine tradive D'Afrique*, str. 96, sl. 51/11, str. 130, sl. 70/12.

¹¹⁴ S. Ivčević, *Fibule*, u: *Longae Saloniae 1-2*, Split 2002, kat. br. 182, T.XX. Dalje u tekstu Ivčević 2002a.

¹¹⁵ Ivčević 2002a, 239-240.

¹¹⁶ Ibid, kat. br. 186-7, T.XX.

¹¹⁷ Osim u djelu *Notitia Dignitatum*, gdje se spominju salonitanske radionice oružja (*Salonitana armorum*), ne postoje nikakvi drugi dokazi o postojanju talionica ili radionica drugih metalnih proizvoda u Saloni, v. Ibid, 233.

plodnost, uskrснуće i obnovu. Takve narukvice susreću se u svim dijelovima Carstva. To je kasniji tip narukvice s potpuno shematiziranom glavom koju predstavljaju koncentrične kružnice ili jednostavni urezi na proširenom dijelu. Taj tip razvio se pojednostavljivanjem narukvica s krajevima u obliku zmijskih glava. Datira se na kraj 4. i početak 5. stoljeća. U carsko vrijeme narukvice su dodjeljivane rimskim vojnicima kao priznanje.¹¹⁸ Moguće je da se radi i o proizvodu lokalnih radionica, jer postoje slični primjerci u Saloni za koje se pretpostavlja da su nastali u salonitanskoj radionici.¹¹⁹

6.3. Staklo

Staklena zdjela pronađena u Satriću (kat. br. 3) sastoji se od 12 ulomaka pa je nemoguće dobiti kontinuitet od noge do oboda te precizno utvrditi tip posude. Obod zdjele je zadebljan i šupalj, a noga prstenastog oblika. Slične posude pronađene su u Limburgu u Nizozemskoj i datiraju se od sredine 1. do kraja 2. stoljeća.¹²⁰

Poluloptasta zdjelica iz Potravlja (kat. br. 32) od svijetlozelenog stakla kasnoantički je nalaz. Nisu poznate okolnosti nalaza, ali s obzirom na dobru očuvanost, moguće je da se radi o grobnom prilogu. Gotovo identične poluloptaste zdjelice postoje u Saloni.¹²¹ Vjerojatno su proizvedene u Saloni, gdje je utvrđeno postojanje proizvodnje stakla. Na jednom spomeniku s Manastirina postoji spomen staklara, a na forumu je pronađena peč.¹²² Ulomci sličnih zdjelica lagano razvraćenog oboda pronađeni su i u Mogorjelu.¹²³

Dva balzamarija (kat. br. 7 i 18) potječu iz nekropole u Satriću. Prvi je balzamarij niskog koničnog recipijenta i visokog vrata. Taj tip balzamarija široko je rasprostranjen i datira se od 1. do 4. stoljeća.¹²⁴ Drugi je balzamarij loptastog tijela i dugačkog cilindričnog vrata. Moguće je da je italске provenijencije ili proizvod neke lokalne radionice.¹²⁵

¹¹⁸ S. Ivčević, *Brončane narukvice*, u: *Salona Christiana*, Split 1994, 248. Dalje u tekstu Ivčević 1994.

¹¹⁹ Ivčević 1994, kat. br. 3, 4, 5, 6.

¹²⁰ C. Isings, *Roman Glass from Limburg*, Groningen 1971, str.20-21, fig. 3, kat. br. 56; fig. 4, kat. br. 55; fig. 11, kat. br. 59.

¹²¹ Z. Buljević, *Kasnoantičko staklo*, u: *Salona Christiana*, Split 1994, kat. br. 11. Dalje u tekstu Buljević 1994; B. Kirigin, *Roman glass bowls from the Archaeological museum at Split*, VAHD 77, 1984, kat. br. 50-53. Dalje u tekstu Kirigin 1984.

¹²² Kirigin 1984, 122; Buljević 1994, 258.

¹²³ A. Busuladžić, *Zbirka ulomaka rimskog stakla iz Mogorjela* u: *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH* 40, 2011, T.4, kat. br. 2-6.

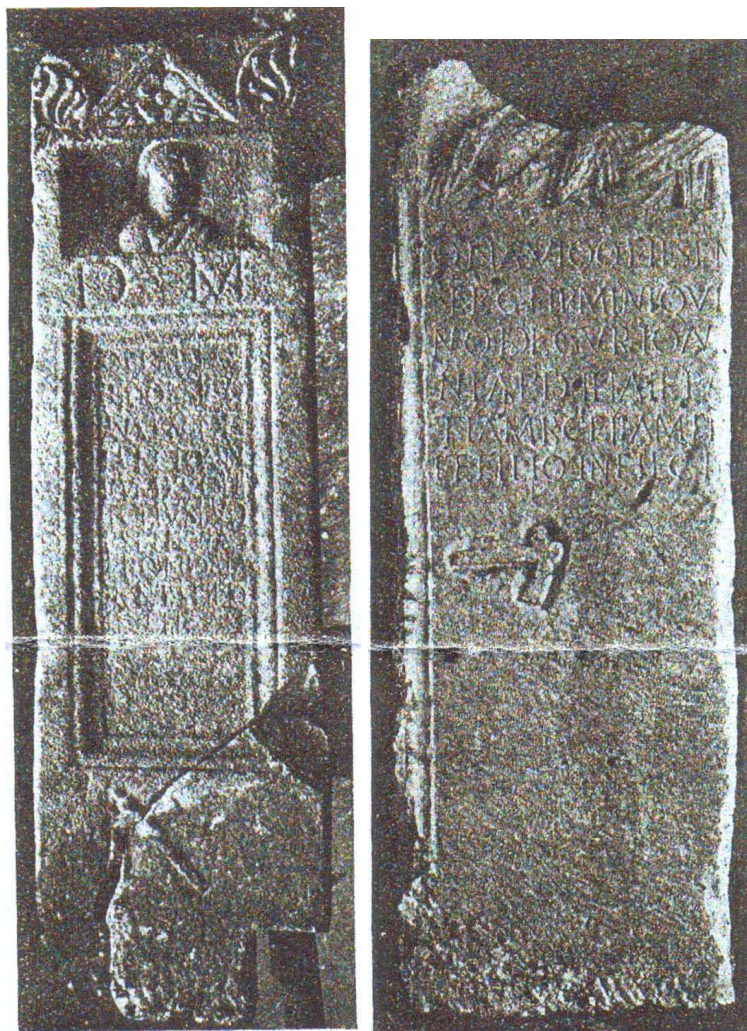
¹²⁴ Gluščević 1981, 213.

¹²⁵ I. Fadić, *Kolekcija antičkog stakla*, u: *Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj 2008, 155. Dalje u tekstu Fadić 2008.

6.4. Kamena skulptura i nadgrobni natpisi

Glava Dioniza (Bakha) iz Potravlja (kat. br. 15) svjedoči o postojanju kulta božanstva vegetacije, plodnosti i vina, koji je bio dosta zastupljen u Cetinskoj krajini. Glava je bila dio kipa prirodne veličine, čiji ostatak nije sačuvan. Vjerojatno je bio smješten u manjem svetištu. Zbog oštro naznačenih šarenica i zjenica N. Cambi kip datira u 3. stoljeće.¹²⁶ Prisutnost takvog kulta u Potravlju potvrđuje važnost zemljoradnje za zajednicu koja je tu obitavala.

Nadgrobna stela Marka Nevija Firma (kat. br. 16) pronađena je na lokalitetu Grudine u Potravlju. Osim te stele, na istom lokalitetu pronađene su još dvije nadgrobne stele iste obitelji. Sve tri stele prvi je opisao i objavio A. Grgin. (Slika 12)

Sl. 12. Dvije rimske stele obitelji Nevija iz Potravlja (Grgin 1924, 234)

¹²⁶ N. Cambi, *Bilješke o skulpturalnoj baštini*, u: Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju, Sinj 2008, 81. Dalje u tekstu Cambi 2008.

Prva stela bila je visoka 135 cm, široka 42 cm, natpisno polje je bilo visoko 67,5 cm, a široko 31,5 cm. Poprsje petnaestogodišnjeg mladića bilo je visoko 17 cm. Iznad poprsja bio je trokutasti zabat s biljnim motivima. Slova su bila slabo čitka i oštećena. Tekst na natpisnom polju je glasio:

D(is) M(anibus)/ Q(uinto) Plaeto/ rio Q(uinti) f(ilio) Sergi/ a Valenti de/ functo anno/ rum XV. Q(uintus) Plae/ torius Pud/ es et Naevia/ Secunda pa/ rentes filio/ infelicissi/ mo posue/ runt. In fon/ te p(edes)...in agro/ [p(edes).../.

Druga stela bila je visoka 180 cm, a široka 65 cm. Iznad natpisnog polja bila su uklesana tri poprsja, koja su kasnije oštećena. Po sredini stele ispod natpisa bila je grubo i nepravilno uklesana *ascia*. Slova su bila lijepo klesana i čitka:

Q(uinto) Naevio Q(iunti) fil(io) Sim[plici et C.?]/ Serg(io) Firmini (filio) Qui[ntilia]/ no, decurioni [Mun(icipii) Mag]/ ni, aedili AIEPO [Domi?]/ tia Marcella mater [coniug]/ i et filio inf(e)l(i)cis[simis].

Imena *Naevia* i *Naevius* na stelama dokaz su da su i one pripadale obiteljskoj grobnici Nevija, čija je sestra bila udana za čovjeka imena Pletorije. Pletorije je gentilicij izveden od ilirskog imena *Plaeto*, koje je posvjedočeno na nekolicini natpisa iz okolice. Kvintilijan, koji se spominje na drugoj steli, obnašao je službu dekuriona u municipiju Magnu i edila vjerojatno u Ekvu. Grgin pretpostavlja da su slova AIEPO zapravo krivo uklesan naziv Ekva.¹²⁷ Neviji iz Potravlja galskog su podrijetla, a njihova nazočnost na ovom prostoru može se dovesti u vezu s vojnicima iz Galije koji su služili u legijama i pomoćnim jedinicama. Istog je podrijetla i obitelj Nevijena, čiji je član bio Tit Nevijen Seneka. Njegovo ime zabilježeno je na jednom natpisu iz Ekva. Kao i pripadnici obitelji Nevija, obnašao je službu dekuriona, edila i duovira u Ekvu. Može se zaključiti da je obitelj Nevija imala posjed u Potravlju, na ageru kolonije Ekva. Stele se mogu na osnovu okolnosti nalaza, stilskih karakteristika i sigla DM (*Diis Manibus*), koji je karakterističan za vrijeme od kraja 1. do 3. stoljeća, datirati u razdoblje od 2. do 3. stoljeća.¹²⁸

Kapitel (kat. br. 31) je bio dio ranokršćanske bazilike na lokalitetu Grudine u Potravlju čije je istraživanje započeo L. Marun. Kapitel je izdužena oblika, kruto stiliziranog lišća, s izdvojenom, na krajevima neznatno izvučenom volutom. Po stilu i načinu obrade crkvenog

¹²⁷ Grgin 1924, 233-235.

¹²⁸ Višić-Ljubić 2008, 115.

namještaja, primjerak iz Potravlja srodan su onima iz Salone, odnosno iz primorskog pojasa.¹²⁹

6.5. Ostali nalazi

Koštana ukosnica s kružnom neukrašenom glavom uz još nekoliko ulomaka ukosnica pronađena je kao grobni prilog u nekropoli u Satriću. (kat. br. 6) Analogije za ovu ukosnicu postoje u Saloni.¹³⁰

Ulomak okvira ogledala iz Satrića (kat. br. 29) pripadao je posebnom tipu olovnih ogledala. U olovni okvir bilo je uloženo kružno stakleno ogledalo presvučeno olovom. Okvir ima figuralni prikaz s glavom Silena, koji ima zagrobnu simboliku. Primjeri takvih ogledana s figuralnim prikazom i muškim glavama poznati su i iz Drnova (rimski *Neviodunum*) u Sloveniji.¹³¹ Olovna ogledala bila su popularna i luksuzna roba. Nalaženi su diljem Carstva.¹³²

Prema tipologiji zlatarskih čekića koju je napravio D. Kliškić, zlatarski čekić iz Potravlja (kat. br. 30) najbolje odgovara varijanti B1 tipa 1. Prema njegovom mišljenju, čekići te varijante mogli su imati dvojaku funkciju: čekiće duge do 10 cm koristili su zlatari za fine poslove iskucavanja listića, a one veće od 10 cm mogli su koristiti zlatari pri primarnoj obradi inglota zlata i srebra i kovači kod finijih radova. Slični čekići pronađeni su i u Španjolskoj, u vojnim logorima na germanskom limesu, u BiH i Rumunjskoj.¹³³ To implicira da je čekić iz Potravlja duljine 10, 2 cm mogao, osim u zlatarskom, biti korišten i u kovačkom obrtu.

¹²⁹ Jeličić 1984, 171-178.

¹³⁰ S. Ivčević, *Kozmetički pribor*, u: Longae Salonae 1, Split 2002, kat. br. 24-26 i 28. Dalje u tekstu Ivčević 2002b.

¹³¹ R. Košćević, *Metalni i koštani nalazi*, u: Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju, Sinj 2008, 243. Dalje u tekstu Košćević 2008.

¹³² Ivčević 2002b, 333.

¹³³ Za tu varijantu karakteristična je dužina čekića od 3,3 do 12 cm. Izrađeni su od željeza, rupa za nasad drške smještena je u srednjem ili neznatno prema stražnjem dijelu čekića, zadebljanje oko rupe za nasad drške je prstenasto, stijenke krakova, gledajući odozgo većinom su ravno modelirane, a čekićasti završetci imaju samo blago lepezasti ili ravni oblik., v. D. Kliškić, *Oruđe i oružje*, u: Longae Salonae 1-2, Split 2002, 513-4.

Zaključak

Na temelju dostupnih povijesnih i arheoloških podataka nastojali smo rasvijetliti povijest naselja Potravlja i okolice u kontekstu povijesti Cetinske krajine, koja je konstantno naseljena još od prapovijesti.

Budući da na prostoru koji obuhvaća Potravlje i Satrić od sredine 20. stoljeća nisu vršena nikakva sistematska arheološka istraživanja, a ostaci zidova koje spominju istraživači više nisu sačuvani *in situ*, nismo uspjeli utvrditi točan opseg i položaj rimskih naselja. Možemo zaključiti da su se na tom prostoru udaljenom od glavnih cestovnih pravaca i velikih središta nalazila manja naselja zasada nepoznatog imena.

Analizom arheoloških nalaza, koji se mogu datirati od 1. do 6. stoljeća, nastojala sam odgovoriti na neka druga važna pitanja.

Tri rimske nadgrobne stele koje su pripadale obitelji Nevija dokaz su postojanja vile rustike na prostoru Potravlja u kojoj je stanovali potomci rimskog veterana galskog podrijetla. Uz prisutnost rimskih veterana i njihovih potomaka, koji su obavljali razne administrativne poslove u municipalnim središtima u blizini, naselje je vjerojatno bilo većinski naseljeno djelomično romaniziranim domicilnim stanovništvom, koje se bavilo zemljoradnjom i stočarstvom.

Zbog prisutnosti sirovina poput gline za izradu keramike i željezne rudače u neposrednoj blizini Potravlja nameće se pitanje postojanja keramičkih i kovačkih obrta i u rimsko doba. Nalazi ranosrednjovjekovne grube keramike koja oblikom potvrđuje kontinuitet iz kasne antike te postojanje duge tradicije lončarstva u Potravlju idu u prilog toj pretpostavci. U Potravlju je pronađen i zlatarski čekić iz rimskog razdoblja koji je, prema tvrdnjama stručnjaka, mogao biti korišten i u kovanju željeza. Ne treba zanemariti ni činjenicu da je u stambeno-gospodarskom kompleksu kakav je bila vila rustika sigurno postojala potreba za posuđem za svakodnevnu uporabu, građevinskim opekama i oruđem.

Znakovita je prisutnost luksuznih importiranih predmeta italske, sjevernoafričke i egejske provenijencije. Na to područje najvjerojatnije su došli preko Salone. Takvi predmeti dokaz su postojanja imućnijeg sloja stanovništva u Potravlju i Satriću, trgovačkih veza s Mediteranom i prometne povezanosti zaleđa i priobalja. Osim predmeta za koje je sigurno utvrđeno da se radi o importima, postoje i oni koji vjerojatno potječu iz lokalnih provincijskih radionica. Na

visoki standard upućuje i nalaz glave boga Dioniza (Bakha), za koju se pretpostavlja sa je bila dio većeg kipa.

Naselje u Potravlju je egzistiralo i u kasnoj antici. Postojanje većeg broja kršćanskog stanovništva u Potravlju u kasnoantičkom periodu potvrđuje trobrodna bazilika na položaju Grudine. Tom razdoblju pripada i refugij na uzvisini iznad Potravlja, na položaju Crkvine.

Potravlje, kao i cijela Cetinska krajina, ima veliki potencijal za istraživanje. Nadamo se da će buduća istraživanja donijeti više saznanja o rimskim naseljima, njihovom međusobnom odnosu i položaju, gospodarskim i društvenim prilikama.

Katalog

Kratice:

v- visina

d- dužina

š- širina

deb- debljina

D- promjer

NALAZI IZ MUZEJA CETINSKE KRAJINE

1. Koljenasta fibula

Inventarna oznaka: MCK-B- 824

Mjesto nalaza: Potravlje

Dimenzije: v. 2,2 cm, d. 4,2 cm

Datacija: 1-3. st.

Materijal: bronca

Okolnosti nalaza: Slučajni nalaz. Fibula je pronađena 1957. godine kod kuće Marka Primorca nedaleko od župne crkve u Potravlju.

Opis: Izrađena je tehnikom lijevanja od kvalitetne bronce. Luk je ravan i masivan, trokutastog presjeka. Na kraju luka iznad nožice ima mali trn. Na masivnu savijenu glavu pričvršćena je aktivna igla na opruzi. Dobro je sačuvana.

Literatura: Milošević 1998., str. 160, sl. 264.

2. Fibula sa zglobnim mehanizmom

Inventarna oznaka: MCK-B-825

Mjesto nalaza: Potravlje

Dimenzije: v. 2,2 cm, d. 4,2 cm

Datacija: 1.-3. st.

Materijal: bronca

Okolnosti nalaza: Slučajni nalaz. Fibula je pronađena 1957. godine kod kuće Marka Primorca nedaleko od župne crkve u Potravlju.

Opis: Izrađena je tehnikom lijevanja od kvalitetne bronce. Luk je ravan, kvadratnog presjeka. Na kraju luka iznad nožice je mali trn. Na masivnu savijenu glavu spojena je aktivna igla na opruzi. Fibula je oštećena.

Literatura: Milošević 1998., str. 160, sl. 264.

3. Zdjela

Inventarna oznaka: MCK-10077

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: cjelina- v. 5,7 cm, š. 16,8 cm; noga- š. 8,4 cm

Datacija: 1.-2. st.

Materijal: staklo

Okolnosti nalaza: Slučajni nalaz. Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlje, na njivi Stipe Prolića.

Opis: Sastoji se od dvanaest ulomaka. Rađena je tehnikom puhanja od svijetlozelenkastog stakla. Noga je nepravilnog prstenastog oblika, a obod zadebljan i šupalj. Dno je izrazito konkavno.

Literatura: Gluščević 1981. str. 213, T.IX/31

4. Ulomak posude

Inventarna oznaka: MCK-10078

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: v: 4 cm, š. 3,1 cm, deb. 0,6 cm

Datacija: 1.-2. st.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: Slučajni nalaz. Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića.

Opis: Ulomak posude od crvenkaste gline. Načinjena je tehnikom modeliranja i pečenja. U lošem je stanju.

Neobjavljeno

5. Aplika

Inventarna oznaka: MCK- AZ-190

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: D. 4 cm, v. 0,9 cm

Datacija: 1.-2. st.

Materijal: bronca

Okolnosti nalaza: Slučajni nalaz. Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića.

Opis: Brončana aplika napravljena tehnikom lijevanja. Kalotastog je oblika i iskrivljenog ruba s rupicom na dnu kalote.

Literatura: Gluščević 1981, str. 211, T.VII/26

6. Ukosnica

Inventarna oznaka: MCK-AZ-191

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: d: 7,8 cm

Datacija: 1.-2. st.

Materijal: kost

Okolnosti nalaza: Slučajni nalaz. Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića.

Opis: Ulomak koštane ukosnice s kružnom glavom. Glava i dio tijela imaju zelenu patinu. Oštećena je i nedostaje donji dio.

Literatura: Gluščević 1981, str. 211, T.VII/25

7. Balzamarij

Inventarna oznaka: MCK-AZ-233

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: v. 9,2 cm, D. 3,8 cm

Datacija: 1.-2. st.

Materijal: staklo

Okolnosti nalaza: Slučajni nalaz. Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića.

Opis: Napravljen je tehnikom puhanja od svijetlozelenkastog stakla. Ima niski konični recipijent, visoki cilindrični vrat i razvraćen obod. U lošem je stanju.

Literatura: Gluščević 1981, str. 213, T.X/30

8. Ulomak amfore

Inventarna oznaka: MCK-AZ-234

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: cjelina- v. 29,6 cm; trbuh- š. 38,4 cm; obod- D. 18,6 cm

Datacija: 1. st. pr. Kr.-4. st.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: Slučajni nalaz. Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića.

Opis: Ulomak amfore od crvenkaste gline debljih stijenki. Načinjena je tehnikom modeliranja i pečenja. Vrat je širok, a obod lagano zadebljan. Vrat s tijelom spajaju dvije male dijametralno postavljene polukružne ručice. Trbuh se nalazi odmah ispod ručica. Na osnovu sačuvanog ulomka pretpostavlja se da je konično završavao. Donji dio tijela i noga nedostaju. Nije moguće precizno identificirati tip amfore. Najsljednija tzv. rimskim globularnim amforama.

Literatura: Glušćević 1981, str. 213-14, T.X/32

9. Zdjelica

Inventarna oznaka: MCK-B-793

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: cjelina- v. 5,5 cm, š.10,8 cm; obod- D. 9,6 cm

Datacija: 2. pol. 1. st.-2. pol. 2. st.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: Slučajni nalaz. Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića.

Opis: Bikonična zdjelica tankih stijenki sa zaobljenim ramenom i istaknutom prstenastom nogom. Napravljena je tehnikom modeliranja i pečenja. Keramika je sive boje s tamno sivo-crnim premazom. Italske je provenijencije.

Literatura: Gluščević 1981, str. 212-214, T.VIII/29; Milošević 1981, str. 58, kat. br. 98

10. Svjetiljka

Inventarna oznaka: MCK-B-807

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: cjelina-v. 4,5 cm, š. 7 cm

Datacija: 1. pol. 2. st.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: Slučajni nalaz. Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića.

Opis: Tip: Loeschcke VIII, profil ramena 7b, tip nosa L1

Keramička svjetiljka napravljena tehnikom modeliranja i pečenja. Svjetlosmeđe je boje. Premaz je gotovo sastrugan i smeđe je boje. Ima okrugli recipijent s kratkim zaobljenim nosom i visoku pločastu ručku koja je prošupljena po sredini i ukrašena s dvjema usporednim kanelirama. Disk je naglašeno udubljen, a na sredini ima otvor za ulje. Disk je od ramena odvojen dvjema urezanim kanelirama. Na rubu sa strana trakaste ručke nalazi se po jedno malo utisnuto udubljenje. Ima ravno dno s urezanom kanelirom unutar koje je pečat u obliku inicijala „I“. Vrlo je dobro sačuvana.

Literatura: Gluščević 1981, str. 211, T.VIII/27

11. Svjetiljka

Inventarna oznaka: MCK-B-818

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: cjelina- v. 3,8 cm, š. 7,2 cm, deb. 0,4 cm

Datacija: 2. pol. 2. st.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: Slučajni nalaz. Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića

Opis: Tip: Loeschcke X.

Keramička firma-svjetiljka ciglastocrvene boje. Dobro je sačuvana. Ima izdužen i na vrhu zaobljen nos. Disk je udubljen i obrubljen prstenom koji se produžuje u plastičnu traku koja teče duž kanala i na vrhu koljenasto završava. Na disku je slabo očuvan prikaz Jupitera Amona, a ispod je veliki otvor za ulje. U kanalu su dvije okrugle rupice za zrak. Na spuštenim ramenima su dvije prizmatične neprošupljene ušice. Dno je ravno i obrubljeno dvostrukim prstenom unutar kojeg je slabo sačuvan pečat FORTISA.

Literatura: Gluščević 1981, str. 211, T.IX/28.

12. Šiljak amfore

Inventarna oznaka: MCK-14433

Mjesto nalaza: Potravlje-Crkvine

Dimenzije: cjelina: v. 10 cm; šiljak: D. 4,5 cm; gornji dio: D. 10 cm

Datacija: 4.-6.st.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: Slučajni nalaz. Našao ga je i Muzeju Cetinske krajine predao mještani Ante Kojić.

Opis: Tip: Nije moguće precizno utvrditi tip amfore.

Ulomak amfore debljih stijenki s kratkim, masivnim šiljkom čiji je vršak zadebljan, što mu daje loptasti oblik. Prijelaz iz šiljka u trbuh amfore je relativno blag. Glina je narančastocrvene boje i dobro je pročišćena. S vanjske strane vidljivi su ostaci tamnosmeđe presvlake.

Neobjavljeno

13. Ulomak imbreksa?

Inventarna oznaka: MCK-14434

Mjesto nalaza: Potravlje-Crkvine

Dimenzije: d. 8,5 cm, deb. 1,5 cm, š. 11 cm

Datacija: kasna antika

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: Pronađeno prilikom rekognosciranja lokaliteta Crkvine u sklopu studentskog projekta 2014. g.

Opis: Ulomak imbreksa (?) od dva dijela. Izrađen je od gline narančastocrvene boje s dosta primjesa pijeska. Blago je zakrivljen s unutrašnje strane. Oštećen je na gornjoj strani.

Neobjavljeno

14. Ulomak amfore

Inventarna oznaka: MCK-14435

Mjesto nalaza: Potravlje-Crkvine

Dimenzije: d. 5 cm, š. 6 cm, deb. 0,6 cm

Datacija: 3..4. st.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: Pronađeno prilikom rekognosciranja lokaliteta Crkvine u sklopu studentskog projekta 2014. g.

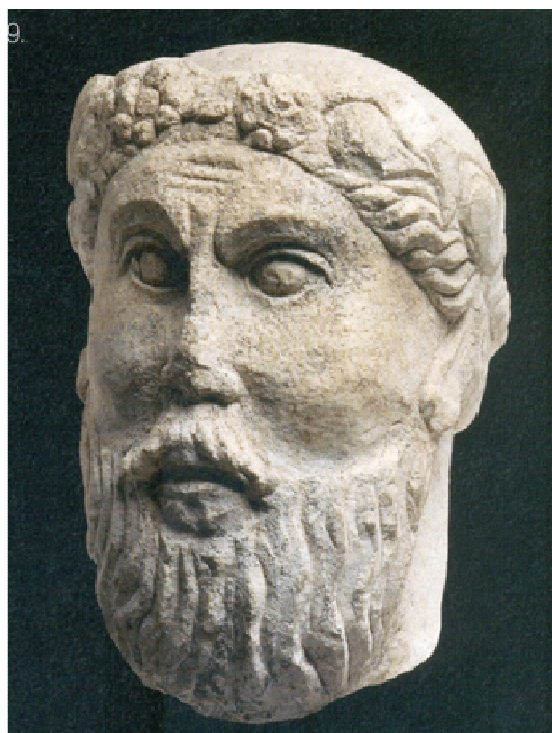
Opis: Tip amfore nije moguće precizno utvrditi.

Ulomak amfore hrapave površine s blago narebrenom vanjskom stranom. Na vanjskoj strani ima rupicu. Blago konveksnog je oblika. U profilu su na nekim mjestima vidljive pukotine nastale tijekom pečenja. Neujednačene je boje pečenja s vanjske i unutarnje strane. Vanjska strana je narančastocrvene, a unutarnja smeđežute boje pečenja. Keramika ima dosta primjesa.

Neobjavljeno

NALAZI IZ ARHEOLOŠKE ZBIRKE FRANJEVAČKOG SAMOSTANA U SINJU

15. Glava Dioniza (Bakha)

Inventarna oznaka: RS 57

Mjesto nalaza: Potravlje

Dimenzije: v. 21 cm, š. 15 cm

Datacija: 3. st.

Materijal: meki vapnenac

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz.

Točna lokacija nije poznata. Pretpostavlja se da je stajao u kakvom manjem svetištu.

Opis: Uska izdužena glava prikazuje starijeg bradatog muškarca, ozbiljnih crta lica, bademastih očiju, oštarih linija obrva i naboranog čela. Brkovi i gusta brada uokviruju mala usta. Kosa je ukrašena vijencem od lišća i cvijeća. Glava je sačuvana do ispod brade. Nos je oštećen. Prema dimenzijama glave pretpostavlja se da je bio dio kipa prirodne ljudske veličine.

Literatura: Mišura 1921, sl. 15., Milošević 1981, str. 56, kat. br. 84, sl. 84; Milošević 1998, str. 131, sl. 215; Cambi 2008, str 81, kat. br. 19.

16. Nadgrobna stela Marka Nevija Firma

Inventarna oznaka: RN 46

Mjesto nalaza: Potravlja -Grudine

Dimenzije: v. 181 cm, š. 67 cm, deb: 17 cm

Datacija: 2.-3. st.

Materijal: vapnenac

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz iz 1920. godine

Opis: Stela ima pravokutni oblik. Na desnoj strani nedostaje jedna trećina spomenika. U gornjem dijelu nalaze se reljefna poprsja dviju osoba, dok treće nedostaje. Lik žene odjeven u tuniku u potpunosti je sačuvan, a muškom liku nedostaje glava. Muškarac preko tunike ima klamidu koja je na desnom ramenu prikopčana fibulom.

Između niše i natpisnog polja teče friz izveden motivom pasjeg skoka, na kraju kojeg je uklesano slovo „M“, drugi dio kratice posvetne formule Diis Manibus. Na bočnom obrubu izvedeni su fasces duumviratus, znaci duovirske službe. Unutar natpisnog polja uokvirenog S-profilacijom uklesan je natpis u jedanaest redaka, ispod kojeg je u plitkom reljefu izvedena ascia. Površina nalaza poprilično je oštećena pa su slova slabije vidljiva. Slova natpisa klesana su u kvadratnoj kapitali, a visina im varira od 4 do 5 cm. Znakovi interpunkcije se ne primjećuju. U natpisu se javljaju ligature: AE (četvrti redak), NN (peti redak), AE, NI (šesti redak), MN (sedmi redak), NN (osmi redak) i NT (jedanaesti redak). U šestom retku dva puta se pojavljuje malo slovo „O“, a u jedanaestom jedanput.

Tekst: [D(iis)] M(anibus)

[M(arco) NA]EVIO FIRMO

[DEC]VRIONI COLO(niae)

[AEQV]ENSIVM AEDILI D

5 [VVMVI]RO QVI VIXIT ANN(is)

[---ET] NAEVIO NATALIONI

[PATRI EI]VSD(em) M(arci) NAEVI FIR(mi)

[QVI VI]XIT ANNIS LXXX

[CLA]VDIA SYRA

10 [MATE]R FILIO PISSIM(o)

[ET MARI]TO OBSEQUENTISS(imo)

P(osuit)

Prijevod: Bogovima Manima. Marku Neviju Firmu, dekurionu (vijećniku) kolonije Aequum, edilu, duoviru koji je živio godina..., i Neviju Natalijonu, ocu istog Marka Nevija Firma, koji je živio 80 godina. Klaudija Sira, majka sinu najmilijem i suprugu najpopustljivijem postavi.

Spomenik je postavila Klaudija Sira sinu Marku Neviju Firmu i suprugu Neviju Natalijonu, koji je doživio duboku starost Nevije Firmo bio je ugledni građanin kolonije Aequum, gdje je obnašao službe dekuriona, edila i duovira. Pripadao je obitelji Nevija za koju se pretpostavlja da potječe od jedne galske obitelji. U području Salone i njenog agera registrirano je nekoliko osoba istog gentilicija. Cognomen Firmus sa značenjem jak, čvrst pripada rimskom onomastiku, a u Dalmaciji je čest kod starosjedilačkog stanovništva. Ime majke iskazano je u dvočlanoj imenskoj formuli bez filijacije. Ukazuje na podrijetlo od obitelji koja je dobila građansko pravo u vrijeme careva Klaudija i Nerona, dok je cognomen Syra orijentalnog podrijetla. Ta cognomina su uglavnom nosili oslobođenici i oslobođenice. Ime oca navedeno je u dvoimenom obrascu u kojem nije naznačen praenomen, što je karakteristično za razdoblje nakon 2. pol. 2. stoljeća. Cognomen Natalio u Rimu je poznat kao kršćansko ime, a u Dalmaciji se spominje samo na ovom natpisu.

Literatura: Grgin 1924, str. 233.-235; AE 1925, str. 136; Alföldy 1969, str. 38, 102, 204, 250, 305; Milošević 1998, str. 141, sl. 235; Babić 2001, kat. br. 18; Višić-Ljubić 2008, str. 114-15, kat. br. 8.

17. Ulomak nadgrobnog spomenika iz Potravlja

Inventarna oznaka:---

Mjesto nalaza: Potravlje-Grudine

Dimenzije: v. 39 cm; š. 42,5 cm; deb. 11 cm

Datacija: 2.- 3. st.

Materijal: vapnenac

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz iz 1920. godine

Opis: Ulomak predstavlja gornji dio nadgrobnog spomenika koji je pronađen na lokalitetu Grudine i koji je do 1945. godine bio cjelovit. (Slika 12.) Ulomak se sastoji od trokutnog zabata s dvije palmete u akroterijima i cvijetom u sredini, a ispod zabata u niši je glava, ostatak reljefno prikazanog poprsja petnaestogodišnjeg dječaka. Ispod poprsja je bio reljefno uklesan natpis koji danas nije sačuvan.

Literatura: Grgin 1924, str. 233.-235; Babić 2001, kat. br. 19.

18. Balzamarij loptastog tijela

Inventarna oznaka: RSt 13

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: cjelina: v. 8,6 cm; obod: D. 2,2 cm; tijelo: D. 5,6 cm

Datacija: 1. st.-1. pol. 2. st.

Materijal: staklo

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz.

Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića.

Opis: Balzamarij je izrađen od stakla zelenkaste boje. Ima loptasto tijelo i tanke stijenke. Vrat je cilindričan, a obod prstenasto oblikovan. Dobro je sačuvan.

Literatura: Gluščević 1981, str. 208, kat. br. 17, T.V/17; Fadić 1984, str. 134, kat. br. 28, sl. 3.28; Fadić 2008, str. 155, kat. br. 2.

19. Vrčić

Inventarna oznaka: 1203

Mjesto nalaza: Potravlje

Dimenzije: cjelina: v. 9,7 cm; obod: D. 7 cm; dno: D. 3,4 cm; trbuh: D. 9,7 cm

Datacija: pol. 1. st.- 2. st.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: nepoznato

Opis: Vrčić zaobljenog recipijenta, s niskom, ravno odrezanom nožicom, sačuvan je u cijelosti. Ručica se diže s ramena do visine oboda, odakle se spušta prema recipijentu. Prijelaz oboda u rame profiliran je plastičnim rebrom pravokutnog presjeka. Glina je dobro pročišćena, sa sitnim primjesama kalcita. Keramika je narančastocrvene do smeđe boje s vanjske strane. Na vanjskoj strani sačuvan je premaz sive boje. Unutrašnjost je narančasta, sa žlijebovima od lončarskog kola.

Literatura: Babić 2008, str. 192, kat. br. 23.

20. Zdjela

Inventarna oznaka: 1192

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: cjelina: v. 4,5 cm; obod: D. 19,1 cm; dno: D. 12,9 cm

Datacija: 60.-150. g.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz. Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića.

Opis: Tip-forma: istočna sigilata B II- Forma Hayes 60

Djelomično rekonstruirana zdjela s obodom vertikalno postavljenim u odnosu na stijenku. Obod je s unutrašnje strane zadebljan. Dno se ravno, s dvjema urezanim koncentričnim kružnicama na unutrašnjoj strani, koje su većim dijelom izlizane. S vanjske strane dna je pet koncentričnih kružnica. Glina je dobro pročišćena i porozna, s primjesama tinjca i narančastosmeđim sjajnim premazom u tragovima.

Literatura: Gluščević 1981, str. 207, kat. br. 16, T.IV/16; Babić 2008, str. 193, kat. br. 25.

21. Zdjela

Inventarna oznaka: 1219

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: cjelina: v. 4,3 cm; obod: D. 19,1 cm; dno: D. 13,2 cm

Datacija: 60.-150. g.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz. Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića.

Opis: Tip-forma: istočna sigilata B II- forma Hayes 60

Obod je vertikalno postavljen u odnosu na stijenku i s unutrašnje strane je zadebljan. Dno je prema sredini lagano udubljeno. Na dnu zdjele su dvije dvostruke koncentrične kružnice. Na dnu s vanjske strane je pet djelomično izlizanih koncentričnih kružnica. Glina je oker-narančaste boje, porozna, dobro pročišćena s primjesama tinjca i narančastocrvenim sjajnim premazom, koji je bolje sačuvan s vanjske strane. Zdjela je izvrsno sačuvana.

Literatura: Glušević 1981, str. 209, kat. br. 23, T.IV/23; Babić 2008, str. 193, kat. br. 26.

22. Zdjelica

Inventarna oznaka: 1196

Mjesto nalaza: Potravlje

Dimenzije: cjelina: v. 3,8 cm; obod: D. 14, 85 cm; dno: D. 6,1 cm

Datacija: 2. pol. 2. st.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: nepoznato

Opis: Tip-forma: afrička crvenoglačana keramika-forma Hayes 14B, Lamboglia 3c1

Zdjelica s uspravnom stijenkom u gornjem dijelu i konično oblikovanim donjim dijelom. Na dnu se nalazi mala prstenasta nožica. Glina je narančastocrvene boje sa zagasitijim sjajnim premazom. Izvrsno je sačuvana.

Literatura: Babić 2008, str. 193, kat. br. 27.

23. Zdjelica

Inventarna oznaka: 1186

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: cjelina: v. 3,45 cm; obod: D. 14,5 cm; dno: D. 5,85 cm

Datacija: 150.-200. g.

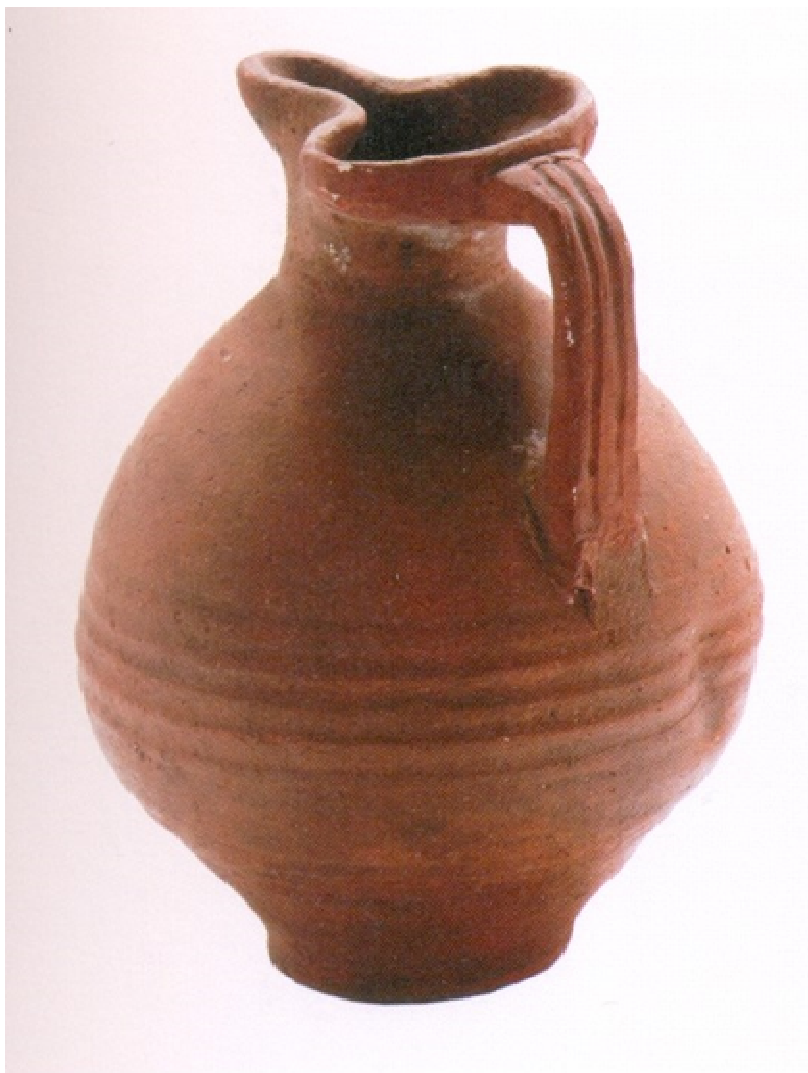
Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz. Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića.

Opis: Tip-forma: afrička crvenoglačana keramika-forma Hayes 27, Lamboglia 9a

Djelomično rekonstruirana zdjelica s gornjim dijelom stijenke nagnutim prema van i konično oblikovanim donjim dijelom. Na dnu je mala prstenasta nožica. Keramika je narančastocrvene boje, s tragovima tamnijeg premaza.

Literatura: Gluščević 1981, str. 203-204, kat. br. 11, T.II/11; Babić 2008, str. 193, kat. br. 29.

Inventarna oznaka: 1179

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: cjelina: v. 15 cm; trbuh: D.11,75 cm; dno: D. 5,3 cm

Datacija: 80.-250. g.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz. Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravljja, na njivi Stipe Prolića

Opis: Tip-forma: vrč egejskog podrijetla-forma Hayes tip 1

Vrč jajolikog recipijenta ima usku, malo istaknutu nogu koja je na dnu konkavna, s bradavicom u sredini. Srednji dio trbuha ukrašen je paralelnim plitkim kanelurama. Prijelaz iz tijela u vrat je relativno blag, a otvor je oblikovan u obliku trilobe, koja je bila oštećena te rekonstruirana. Rekonstruirana je i vrpčasta ručka raščlanjena s dva uzdužno urezana žlijeba. Keramika je boje cigle.

Literatura: Gluščević 1981, str. 203, kat. br. 10, T.II/10; Milošević 1998, str. 160, sl. 265; Babić 2008, str. 193, kat. br. 32.

25. Svjetiljka

Inventarna oznaka: 1246

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: v. 4 cm, d. 8,7 cm, š. 6,2 cm

Datacija: 2. st.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz. Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića

Opis: Tip: svjetiljka kratkog okruglog nosa, L VIII inačica R

Svjetiljka okruglog tijela i malog okruglog nosa. Udubljeni disk je neukrašen, s dva otvora za ulje. Rame je zaobljeno i ukrašeno nizom udubljenih kružića. Dno je ravno i omeđeno kružnicom. Prstenasta drška je na rubu ukrašena s dvije linije. Dio posude s drškom bio je odlomljen, što je vidljivo po tragovima lijepljenja. Keramika je smeđecrvene boje s tragovima smeđeg premaza.

Literatura: Gluščević 1981, str. 204-205, kat. br. 12, T.III/12; Babić 2008, str. 197, kat. br. 58.

26. Svjetiljka

Inventarna oznaka: 1253

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: v. 4,7 cm, d. 10,9 cm, š. 8,5 cm

Datacija: 2. st.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz.

Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića

Opis: Tip: Bronner XXVII inačica R

Svjetiljka okruglog tijela i kratkog trapeznog, na vrhu zaobljenog nosa. Na udubljenom disku prikazana je borba Pigmejca i ždrala. S desne strane scene je mali otvor za ulje. Otvor za zrak smješten je s unutrašnje strane prstena koji omeđuje disk. Vodoravno položeno rame ukrašeno je stiliziranim motivom grančice, koji je na sredini svake polovine prekinut poprečnim pravokutnim rebrom. Dno je ravno, omeđeno kružnicom, dijelom rekonstruirano, s urezanim pečatom ΕΠΙΤΥΝΧ/ΑΝΟΥ, pisanim u dva retka. Prstenasta drška ukrašena je s dvije linije na rubu. Dio drške i donjeg dijela je rekonstruiran. Keramika je blijedocrvene do blijedožute boje.

Literatura: Glušević 1981, str. 209-210, kat. br. 24, T.VII/24; Milošević 1998, str. 160, sl. 265; Milošević 1981, kat. br. 96, sl. 96; Babić 2008, str. 197, kat. br. 64.

27. Svjetiljka

Inventarna oznaka: 1241

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: v. 3,8 cm, d. 10,4 cm, š. 7,05 cm

Datacija: 2.-3. st.

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz.

Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića

Opis: Tip: firma-svjetiljka, L X

Svjetiljka s okruglim diskom otvorenim prema kanalu što vodi do otvora na nosu. Disk je ravan i neukrašen, s otvorom za ulje na sredini. Na ramenu su tri lažne ušice, kojima je po sredini urezana po jedna linija. Mali otvor za zrak smješten je po sredini kanala. S donje strane dna unutar dvije koncentrične kružnice je pečat CRESCES u dva retka sa slovima u reljefu. Keramika je crvene boje. Svjetiljka je sačuvana u cijelosti.

Literatura: Gluščević 1981, str. 205, kat. br. 13, T.IV/13; Babić 2008, str. 197, kat. br. 66.

28. Svjetiljka

Inventarna oznaka: 1226

Mjesto nalaza: Potravlje-Grudine

Dimenzije: v. 3,7 cm, d. 11 cm, š. 7,55 cm

Datacija: sredina 5. st

Materijal: keramika

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz

Opis: Tip: afrička crvenoglačana svjetiljka, Hayes IB, Atlante forma VIII D3-D7

Svjetiljka je izrađena od dobro pročišćene gline. Kruškolikog je oblika i izduženog nosa. Na disku je prikaz Kristovog monograma i dvije rupice za ulje. Na rubu se nalazi niz od petnaest arkadica. Ručka je oštećena. Keramika je crvene boje s mjestimično sačuvanim premazom.

Literatura: Milošević 1981, str. 61, kat. br. 113, sl. 113; Babić 2008, str. 199, kat. br. 84

29. Ulomak okvira ogledala

Inventarna oznaka: 882

Mjesto nalaza: Satrić

Dimenzije: v. 3,4 cm, š. 3,4 cm,

Datacija: 2. st.

Materijal: olovo

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz

Pronađena je kao grobni prilog u jednom od nekoliko antičkih grobova u rimskoj nekropoli u zaseoku Prolići, na graničnom prostoru naselja Satrić i Potravlja, na njivi Stipe Prolića

Opis: Ulomak je izvana kvadratnog, a iznutra kružnog oblika. Unutrašnji luk ukrašen je perlastim nizom uz koji ne nastavlja polukružna vrpca široka oko pola centimetra i omeđena tankim plastičnim rebrima. Prostor između rebara popunjen je poprečno postavljenim rebrastim ukrasima. U jedinom sačuvanom kutu okvira nalazi se glava bradatog Silena okrenuta ulijevo. Površina je prekrivena bijelom patinom.

Literatura: Glušević 1981, str. 202, kat. br. 8, T.I/8; Košćević 2008, str. 243, kat. br. 66.

30. Zlatarski čekić

Inventarna oznaka: 1118

Mjesto nalaza: Potravlje

Dimenzije: cjelina: d. 10,2 cm, š. 2,9 cm, deb. 2,6 cm; ušica: D. 1 cm

Datacija: doba Rimskog Carstva

Materijal: željezo

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz

Opis: Sastoji se od čekića, uspravne ušice za nasad drške i klinastog sječiva. Čekić je nešto kraći od klinastog dijela, a oba imaju pravokutan poprečni presjek.

Literatura: Župić 2008, str. 282, kat. br. 19.

31. **Kapitel**

Inventarna oznaka: 1383

Mjesto nalaza: Potravlje-Grudine

Dimenzije: v. 22,5 cm, š. 16 cm, deb. 13 cm

Datacija: 5.-6. st.

Materijal: laporasti vapnenac (muljika)

Okolnosti nalaza: slučajni nalaz

Opis: Kapitel je izduženog, pravokutnog oblika. Na stražnjoj strani i pri vrhu je oštećen. U plitkom reljefu izvedeni listovi pružaju se od bridova prema licima., gdje se dodiruju. Kapitel je kružne osnove, od koje je odijeljen dvama plastično profiliranim prstenima.

Literatura: Radić 1895, str. 207; Milošević 1981, str. 63, kat. br. 121; Jeličić 1984, str. 171, 173, sl. 3b, bilj. 6; Migotti 1990, str. 51, kat. br. 213; Milošević 1998, str. 141, sl. 234; Topić 2008, str. 297, kat. br. 11.

NALAZI IZ ARHEOLOŠKOG MUZEJA U SPLITU

32. Staklena zdjelica

Inventarna oznaka: G 1606

Mjesto nalaza: Potravlje

Dimenzije: v. 6.5 cm; otvor-D. 7,9 cm

Datacija: 3.- 4. st.

Materijal: staklo

Okolnosti nalaza: Slučajni nalaz. Kupljena je od Duška Tadića 1952. godine.

Opis: Zdjelica je izrađena od stakla svijetlozelene boje. Poluloptastog je oblika i blago razvraćenog otvora. Ima ovalno, neznatno zaravnjeno dno. U dobrom je stanju.

Literatura: Milošević 1981, str. 59, kat. br. 106; Kirigin 1984, str. 131, T. XIV, kat. br. 54.

33. Narukvica

Inventarna oznaka: 7078

Mjesto nalaza: Potravlje-Grudine

Dimenzije: D. 7 cm

Datacija: 4. st.

Materijal: bronca

Okolnosti nalaza: Pronađena u kasnoantičkoj grobnici na lokalitetu Grudine

Opis: Brončana narukvica otvorenih proširenih krajeva s geometrijskim motivima i urezima.

Literatura: Šeparović, Uroda 2009, str. 69, kat. br. 152.

Popis slika

Sl. 1. Zemljovid područja Cetinske krajine (Milošević 1998, 11.)

Sl. 2. Razmještaj nalazišta kamenih gomila (crna boja) i gradina (narančasta boja) na prostoru gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine (<https://maps.google.com>, oznake: Ivana Kunac, prema: Marović 1984.)

Sl. 3. Položaj Potravlja (prostor koji je prema Matasu zauzimao rimski grad- crna boja; položaj Grudine- crvena boja; Vindušić-grad- ljubičasta boja; položaj Crkvine- narančasta boja) (<https://maps.google.com>, oznake: Ivana Kunac)

Sl. 4. Glavne cestovne komunikacije u rimskoj Dalmaciji (Bekić 2011, 321.)

Sl. 5. Položaj prapovijesnih gradina (smeđa boja) i rimskih naselja (ljubičasta boja) uz gornji i srednji tok rijeke Cetine (<https://maps.google.com>, oznake: Ivana Kunac, prema: Marović 1984; Milošević 1998.)

Sl. 6. Ranosrednjovjekovna posuda iz groba u Potravlju (Milošević 1998, 133)

Sl. 7. Zračna fotografija položaja Crkvine (1 – zid 1, 2-pretpostavljeni objekt 2, 3- zid 6, 4-pretpostavljeni objekt 1) (foto: Miroslav Vuković)

Sl. 8. Pogled s Crkvina na srednjovjekovnu utvrdu Potravnik i Potravlje (foto: Ivana Kunac)

Sl. 9. Zračna snimka zida 1 na Crkvinama (foto: Miroslav Vuković)

Sl. 10. Zid 3 na Crkvinama (foto: Ivana Kunac)

Sl. 11. Položaj rimske nekropole u Satriću (<https://maps.google.com>, oznake: Ivana Kunac)

Sl. 12. Dvije rimske stele obitelji Nevija iz Potravlja (Grgin 1924, 234)

Slike- katalog:

Kat. br. 1. Koljenasta fibula (Arhiv Muzeja Cetinske krajine)

Kat. br. 2. Fibula sa zglobnim mehanizmom (Arhiv Muzeja Cetinske krajine)

Kat. br. 3. Zdjela (Arhiv Muzeja Cetinske krajine)

Kat. br. 4. Ulomak posude (Arhiv Muzeja Cetinske krajine)

Kat. br. 5. Aplika (Arhiv Muzeja Cetinske krajine)

- Kat. br. 6. Ukosnica (Arhiv Muzeja Cetinske krajine)
- Kat. br. 7. Balzamarij (Arhiv Muzeja Cetinske krajine)
- Kat. br. 8. Ulomak amfore (Arhiv Muzeja Cetinske krajine)
- Kat. br. 9. Zdjelica (Arhiv Muzeja Cetinske krajine)
- Kat. br. 10. Svjetiljka (Arhiv Muzeja Cetinske krajine)
- Kat. br. 11. Svjetiljka (Arhiv Muzeja Cetinske krajine)
- Kat. br. 12. Šiljak amfore (Arhiv Muzeja Cetinske krajine)
- Kat. br. 13. Ulomak imbreksa? (Arhiv Muzeja Cetinske krajine)
- Kat. br. 14. Ulomak amfore (Arhiv Muzeja Cetinske krajine)
- Kat. br. 15. Glava Dioniza (Bakha) (Cambi 2008, 81)
- Kat. br. 16. Nadgrobna stela Marka Nevija Firma (Višić-Ljubić 2008, 114)
- Kat. br. 17. Ulomak nadgrobnog spomenika iz Potravlja (foto: Ivana Kunac)
- Kat. br. 18. Balzamarij loptastog tijela (Fadić 2008, 115)
- Kat. br. 19. Vrčić (Babić 2008, 192)
- Kat. br. 20. Zdjela (Babić 2008, 193)
- Kat. br. 21. Zdjela (Babić 2008, 193)
- Kat. br. 22. Zdjelica (Babić 2008, 193)
- Kat. br. 23. Zdjelica (Babić 2008, 193)
- Kat. br. 24. Vrch (Babić 2008, 193)
- Kat. br. 25. Svjetiljka (Babić 2008, 197)
- Kat. br. 26. Svjetiljka (Babić 2008, 197)
- Kat. br. 27. Svjetiljka (Babić 2008, 197)
- Kat. br. 28. Svjetiljka (Babić 2008, 199)

Kat. br. 29. Ulomak okvira ogledala (Koščević 2008, 243)

Kat. br. 30. Zlatarski čekić (Župić 2008, 282)

Kat. br. 31. Kapitel (Topić 2008, 297)

Kat. br. 32. Staklena zdjelica (Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu)

Kat. br. 33. Brončana narukvica (Šeparović, Uroda 2009, 69)

Popis kratica

AE- L'Anée Épigraphique, Paris

ANUBiH- Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

VAHD- Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split

VAMZ- Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu, Zagreb

VHAD- Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, Zagreb

GZM- Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo

Pril. Inst. Arheol. Zagrebu- Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, Zagreb

Popis literature:

Alföldy 1969

Alföldy, G., *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg 1969.

Babić 2001

Babić, A., *Antički nadgrobni spomenici iz Muzeja cetinske krajine i Arheološke zbirke franjevačkog samostana u Sinju*, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2001.

Babić 2008

Babić, A., *Keramika*, u: M. Topić (ur.) *Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj 2008, 187-227.

Batović 2004

Batović, Š., *Delmatska kultura željeznog doba*, u: S. Kukoč (ur.), *U osvjet povijesti. Zbornik odabranih radova- Opera selecta 2*, 2004.

Bekić 2011

Bekić, L., *Andetrijsko rimsko vojno uporište. Topografske odrednice*, u: A. Librenjak, D. Tončinić (ur.), *Arheološka istraživanja u Cetinskoj krajini*, Zagreb-Sinj 2011, 315-325.

Bonifay 2004

Bonifay, M., *Etudes sur la céramique romaine tardive D'Afrique*, Oxford 2004.

Bojanovski 1971

Bojanovski, I., *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Sarajevo 1971.

Budak, Raukar 2006

Budak, N., Raukar, T., *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb 2006.

Bubić 2011

Bubić, V., *Kasnoantičke svjetiljke s ranokršćanskim prikazima iz Arheološkog muzeja u Splitu*, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 104, 2011, 227-308.

Buljević 1994

Buljević, Z., *Kasnoantičko staklo*, u: E. Marin (ur.) *Salona Christiana*, Split 1994, 258-264.

Busuladžić 2011

Busuladžić, A., *Zbirka ulomaka rimskog stakla iz Mogorjela* u: Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH 40, 2011, 179-196.

Cambi 2008

Cambi, N., *Bilješke o skulpturalnoj baštini*, u: M. Topić (ur.) *Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj 2008, 73-111.

Fadić 1984

Fadić, I., *Antičko staklo u Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju*, u: B. Čečuk et. al. (ur.), *Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka*, Split 1984, 127-148.

Fadić 2008

Fadić, I., *Kolekcija antičkog stakla*, u: M. Topić (ur.) *Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj 2008, 153-185.

Gabričević 1953

Gabričević, *Dvije ilirske općine s područja Vrlike*, VAHD 55, 1953, 103-120.

Gabričević 1984

Gabričević, B., *Iz antičkog perioda Cetinske krajine*, u: B. Čečuk et. al. (ur.), *Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka*, Split 1984.

Gluščević 1981

Gluščević, S., *Rimska nekropola u Satriću*, u: M. Čatipović (ur.), *Zbornik Cetinske krajine 2*, Sinj 1981.

Grgin 1924

Grgin, A., *Tri nadgrobna spomenika iz Potravlja u Dalmaciji*, Strena Buliciana, 1924.

Gugo-Rumštajn 2009

Gugo-Rumštajn, K., *Rezultati istraživanja i konzervacije na kasnoantičkoj vili rustici u Kijevu*, Knin 2009.

Gunjača 1956

Gunjača, S., *Rad muzeja hrvatskih starina u g. 1953.*, *Starohrvatska prosvjeta* 3, 1956 201-216.

Harris 1980

Harris, W. V., *Roman Terracotta Lamps: The Organization of an Industry*, *The Journal of Roman studies* 70, 1980, 126-145.

Isings 1971

Isings, C., *Roman Glass from Limburg*, Groningen 1971.

Ivčević 1994

Ivčević, S., *Brončane narukvice*, u: E. Marin (ur.) *Salona Christiana*, Split 1994, 248-250.

Ivčević 2002a

Ivčević, S., *Fibule*, u: E. Marin (ur.) *Longae Saloniae 1*, Split 2002, 229-276.

Ivčević 2002b

Ivčević, *Kozmetički pribor*, u: E. Marin (ur.) *Longae Saloniae 1*, Split 2002, 327-348.

Jeličić 1984

Jeličić, J., *Tragovi ranokršćanske arhitekture od izvora do ušća rijeke Cetine*, u: B. Čečuk et. al. (ur.) *Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka*, Split 1984.

Kirigin 1984

Kirigin, B., *Roman glass bowls from the Archaeological museum at Split*, *VAHD* 77, 1984, 125-131.

Kliškić 2002

Kliškić, D., *Oruđe i oružje*, u: E. Marin (ur.) *Longae Saloniae 1*, Split 2002, 483-548.

Koščević 2008

Koščević, R., *Metalni i koštani nalazi*, u: M. Topić (ur.) *Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj 2008, 229-279.

Librenjak, Čerina 2005

Librenjak, A., Čerina, D., *Preliminarno izvješće o zaštitnim arheološkim istraživanjima na tvrđavi Grad u Sinju 1998. i 1999. godine*, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 98, 2005, 271-282.

Librenjak 2011

Librenjak, A., *Pregled arheoloških istraživanja u Cetinskoj krajini od 1980. do 2006. godine*, u: A. Librenjak, D. Tončinić (ur.), *Arheološka istraživanja u Cetinskoj krajini*, Zagreb-Sinj 2011, 9-32.

Mardešić 1994

Mardešić, J., *Glinene svjetiljke*, u: E. Marin (ur.) *Salona Christiana*, Split 1994, 271-278.

Mardešić 2002

Mardešić, J., *Keramičke svjetiljke*, u: E. Marin (ur.) *Longae Saloniae I*, Split 2002, 349-364.

Marović, Čović 1983.

Marović, I., Čović, B., *Cetinska kultura*, u: *Praistorija Jugoslavenskih zemalja, vol. 4-Bronzano doba*, 1983, 191-231.

Marović 1984

Marović, I., *Sinjska regija u prahistoriji*, u: B. Čečuk et. al. (ur.) *Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka*, Split 1984, 27-63.

Marun 1998

L. Marun, *Starinarski dnevnici*, Split 1998.

Matas 1882

Matas, A. K., *Potravlje*, VHAD 2, 1882, 33-38.

Migotti 1990.

Migotti, B., *Ranokršćanska topografija na području između Krke i Cetine*, Zagreb 1990.

Milošević 1981

Milošević, A., *Arheološki spomenici gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine*, u: M. Čatipović (ur.), *Zbornik Cetinske krajine* 2, Sinj 1981, 3-136.

Milošević 1984

Milošević, A., *Pregled arheoloških istraživanja u Cetinskoj krajini*, u: B. Čečuk et. al. (ur.) *Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka*, Split 1984, 9-24.

Milošević 1998

Milošević, A., *Arheološka topografija Cetine*, Split 1998.

Milošević 2005

Milošević, A., *Arheološki izvori za srednjovjekovnu povijest Cetine*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, 2005.

Mišura 1921

Mišura, A. P., *Colonia Romana Aequum Claudium*, Graz i Beč 1921.

Patsch 1899

Patsch, C., *Arheološko-epigrafska istraživanja. Dolina gornje Cetine u rimsko doba*, GZM 11, 1899, 69-124.

Peacock et al. 1989

Peacock, D. P. S. et. al., *Roman Amphorae Production in the Sahel Region of Tunisia*, u: *Amphores romaines et histoire économique. Dix ans de recherche. Actes du colloque de Sienne (22-24 mai 1986)*, Rim 1989.

Petrić 1979

Petrić, M., *Lončarska tradicija u Cetinskoj krajini (prema „Bilješkama“ Ivana Lovrića i današnjim istraživanjima)*, u: M. Čatipović (ur.), *Zbornik Cetinske krajine* 1, Sinj 1979, 351-361.

Petrić 2004

Petrić, N., *Kultura Gudnja i primjeri importa u neolitiku Dalmacije*, Pril. Inst. Arheol. Zagrebu 21, 2004, 197-207.

Radić 1895

Radić, F., *Hrvatsko-bizantske nadstupine Prvog muzeja hrvatskih spomenika*, Starohrvatska prosvjeta 4, 1895, 205-211.

Sanader 2003

M. Sanader (ur.), *Tilurium I. Istraživanja-Forschungen: 1997.-2001*, Zagreb 2003.

Sanader 2014

M. Sanader et. al. (ur.), *Tilurium III. Istraživanja 2002.-2006. godine*, Zagreb 2014.

Soldo, J., A., *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*, Sinj 2011.

Stanić 1892

Stanić, P., *Rimski putevi od Aequuma do Leusabe*, VHAD 4, 1892, 97-106.

Šeparović, Uroda 2009

Šeparović, T., Uroda, N., *Antička zbirka Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika*, Split 2009.

Šimić-Kanaet 2009

Šimić-Kanaet, Z., *Klasifikacija, kronologija i porijeklo rimske keramike iz Tilurija u rimskoj provinciji Dalmaciji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2009.

Šimić-Kanaet 2010

Šimić-Kanaet, Z., *Tilurium II. Keramika 1997.-2006*, sv. 1 i 2, Zagreb 2010.

Šuta 2013

Šuta, I., *Korištenje vrtača u prapovijesti srednje Dalmacije*, Tusculum 6, 2013, 7-24.

Topić 2003

Topić, M., *Stolno posuđe i glinene svjetiljke iz Augusteuma Narone*, VAHD 95, 2003, 183-344.

Topić 2004

Topić, M., *Posude za svakodnevnu uporabu grublje izrade, amfore, terakote i kultne posude posude iz Augusteuma Narone*, VAHD 96, 2004, 303-515.

Topić 2008

Topić, M., *Starokršćanski spomenici*, u: M. Topić (ur.) *Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj 2008, 293-320.

Topić 2011

Topić, T., *Nalazi s Čitluka u fundusu Muzeja Cetinska krajine*, u: A. Librenjak, D. Tončinić (ur.), *Arheološka istraživanja u Cetinskoj krajini*, Zagreb-Sinj 2011, 99-160.

Vikić-Belančić 1972

Vikić-Belančić, B., *Antičke svjetiljke u arheološkom muzeju u Zagrebu*, VAMZ 5, 1972, 97-182.

Višić-Ljubić 2008

Višić-Ljubić, E., *Antički natpisi*, u: M. Topić (ur.) *Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj 2008, 113-141.

Vojnović-Traživuk 2009

Vojnović-Traživuk, B., *Lončarska tradicija u unutrašnjosti Dalmacije*, Ethnologica Dalmatica 17, 2009, 101-116.

Wilkes 1969

Wilkes, J. J., *Dalmatia*, London 1969.

Zaninović 1967

Zaninović, *Ilirsko pleme Delmata*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH, vol 5, 1967, 5-102.

Župić 2008

Župić, B., *Antičko oruđe i oružje*, u: M. Topić (ur.) *Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj 2008, 281-292.

Internetski izvori:

Hrvatski jezični portal (<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, posjećeno 10. 06. 2016. g.)

Hrvatska enciklopedija (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56587>, posjećeno: 05.06.2016. g.)

Sažetak

Na temelju analize arheoloških nalaza iz rimskog perioda koji potječu iz Potravlja i Satrića u Cetinskoj krajini autorica je pokušala pružiti odgovore na pitanja o povijesnim, društvenim i ekonomskim prilikama u rimskodobnim naseljima na tom prostoru.

Utvrđeno je da je taj prostor Cetinske krajine bio *ager publicus* rimske kolonije *Aequum*. U Potravlju je postojalo manje naselje koje su, osim romaniziranog domicilnog stanovništva, naseljavali i doseljeni rimski veterani. Važni nalazi koji to dokazuju su tri rimske nadgrobne stele jedne obitelji galskog podrijetla.

Postojanje nekropole u Satriću također implicira postojanje naselja i cestovnih komunikacija. Grobni prilozi pronađeni u nekropoli većinom su luksuzni predmeti importirani iz sredozemnih radionica, koji dokazuju dobru trgovačku povezanost.

Ključne riječi: *Potravlje, Satrić, Cetinska krajina, arheološki nalazi, rimsko naselje, romanizacija, društveno uređenje, provincija Dalmacija, rimska nekropola*

Abstract

Based on analysis of archaeological finds from Roman period found in Potravlje and Satrić villages in Cetina district, the autor of this work attempted to answer the questions on historical, social and economic circumstances in Roman period settlements that existed in that area.

That area of Cetina district was determined to be *ager publicus* of Roman colony of *Aequum*. In Potravlje there was smaller settlement inhabited by Romanicized local people and Roman veterans. Important finds proving that are three Roman tombstones belonging to a family of a gallic origin.

Roman necropolis in Satrić also indicates existence of a settlement and road. Grave goods found in the necropolis mainly consist of luxury objects imported from Mediterranean workshops, which also indicates good trade connections.

Key words: *Potravlje, Satrić, Cetina district, archaeological finds, Roman settlement, Romanization, social system, province of Dalmatia, Roman necropolis*

